

V. İ. LENİN
MARKSİZMİN
ÜÇ
KAYNAĞI

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI

V. İ. LENİN

BİRİNCİ BASKI
ANKARA 2013

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI

V. İ. LENİN

ÇEVİREN
VAHAP ERDOĞDU

**V. İ. Lenin'in
MARX, ENGELS, MARKSİZM**

(Çeviren: *Vahap Erdoğan*)

(Sol Yayınları, 2006)

oylumlu derleme yapıtında yer alan

1

Karl Marx

2

Friedrich Engels

3

Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Ögesi

4

Karl Marx Öğretisinin Tarihsel Yazgısı

yazılarının ayrı basımı

Marksizmin Üç Kaynağı

adıyla

Sol Yayınları

tarafından

Kasım 2013'te

Ankara'da *Kuban Matbaacılık*'ta bastırıldı.

ISBN 978-975-7399-95-7

İÇİNDEKİLER

7	Karl Marx
	Marksizmin Bir Açıklaması ve Kısa Bir Biyografik Özeti
7	Önsöz
8	[Karl Marx]
14	Marksist Öğreti
14	Felsefi Materyalizm
17	Diyalektik
19	Materyalist Tarih Kavramı
22	Sınıf Savaşımı
24	Marx'ın Ekonomik Öğretisi
24	Değer
26	Artı-Değer
37	Sosyalizm
40	Proleteryanın Sınıf Savaşımının Taktikleri
46	Bibliyografya
57	Friedrich Engels
68	Marksizmin Üç Kaynağı ve Üç Ögesi
69	I
70	II
72	III
75	Karl Marx Öğretisinin Tarihsel Yazgısı
76	I
77	II
77	III
80	Açıklayıcı Notlar

VLADİMİR İLİÇ ULYANOV LENİN

1917 Ekim Devriminin önderi Vladimir İliç Ulyanov, 22 Nisan 1870'te Simbirska kentinde doğdu. Orta halli bir öğretmen ailesinin altı çocuğundan ikincisidir. Ağabeyi Aleksandr'ın çara karşı suikast girişimine katıldığı için kurşuna dizildiği yıl, 1887'de, liseyi bitirerek Kazan Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi ve üç ay sonra devrimci öğrenci hareketi içinde yer aldığı için üniversiteden atıldı. 1891'de St. Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni dışardan bitirdi. 1895'te ülke dışına çıkıp marksizmin önemli temsilcileriyle tanıştıktan sonra St. Petersburg'a dönüp İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Savaşım Birliği adlı gizli bir örgüt kurdu. Aynı yılın sonunda tutuklandı, on-dört ay hücrede kaldıktan sonra Sibirya'ya, Şuşenskoye köyüne sürgüne gönderildi; orada Krupskaya ile evlendi. Sosyal-demokrat gruplarla bağını sürdürdü ve bir parti program taslağı hazırladı. RSDİP (Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi) 1898 Martında Minsk'te toplanan bir kongreyle kuruldu. Aralık 1900'de yayınlanmaya başlayan *İskra* gazetesinde yayınlanan bir makalesinde ilk kez "Lenin" takma adını kullandı. RSDİP'in 1903'teki ikinci kongresinde, demokratik merkezizetçilik ve devrimci-demokratik diktatörlük konularında ortaya çıkan görüş ayrılığı sonrasında, merkez komite ve *İskra* yazıkurulunda çoğunluğu sağlayan Lenin ve yandaşları Bolşevik (çoğunluk), muhalifleri ise Menşevik (azınlık) adlarıyla anılmaya başladılar. 1905 devriminin yenilgiye uğramasından sonra Aralık 1907'de yeniden Avrupa'daki sürgün yaşamına döndü. Birinci Dünya Savaşının başlamasından sonra kendi hükümetlerine destek olma politikasının sosyal-şoven bir politika olduğunu ileri sürerek, emperyalist savaşı iç savaşa döndürme çağrısında bulundu. 1917 Şubat Devriminden sonra Petrograd'a döndü. 7 Kasım'da Lenin'in önderliğinde Bolşevikler iktidarı ele geçirdiler. 21 Ocak 1924'te Gorki kentinde öldü.

Yazılış sırasıyla başlıca yapıtları şunlardır: *Çto takoye "Druzya Naroda" i kak oni voyuyut protiv Sotsial-Demokratov?*, 1894 ("**Halkın Dostları**" **Kimlerdir ve Sosyal-Demokratlara Karşı Nasıl Savaşılır?**); *Razvitiye kapitalizma v Rossi*, 1899 (**Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi**); *Çto delat?*, 1902 (**Ne Yapmalı?**); *Şag vperyod dva şaga nazad*, 1904 (**Bir Adım İleri İki Adım Geri**); *Dve taktiki Sotsial-Demokraty v demokratiçeskoy revolyutsii*, 1905 (**Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği**); *Materializm i empiriokritisizm*, 1908 (**Materyalizm ve Ampiryokritisizm**); *İmperyalizm kak noveşşy etap kapitalizma*, 1916 (**Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**); *Gosudarstvo i revolyutsiya*, 1917 (**Devlet ve Devrim**); *Proletarskaya revolyutsiya i renegat Kautsky*, 1918 (**Proletarya Devrimi ve Dönem Kautsky**); *Detskaya bolezn "levizny" v kommunizm*, 1920 (**Komünizmin Çocukluk Hastalığı - "Sol" Komünizm**). Lenin'in tüm yapıtları 45 ciltte toplanmıştır.

KARL MARX
MARKSİZMİN BİR AÇIKLAMASI
VE KISA BİR BİYOGRAFİK ÖZETİ

ÖNSÖZ

KARL MARX üzerine, şimdi ayrı bir basım olarak çıkan bu makale, (anımsayabildiğim kadarıyla) 1913 yılında, *Gra-nat Encyclopaedia* için yazılmıştı. Marx üzerine, çoğu yabancı olan, oldukça ayrıntılı bir yazın bibliyografyası makalenin sonuna eklenmiştir. *Encyclopaedia*'nın yayıncıları, kendi yönlerinden, sansür nedeniyle, Marx üzerine makalenin sonunu, yani devrimci taktiklerle ilgili bölümünü çıkardılar. Ne yazık ki, bu son bölümü yeniden koyamıyorum, çünkü müsveddeler, Krakov ya da İsviçre'deki kağıtlarım arasında kaldı. Sadece makalenin sonuç bölümünde, öteki şeyler arasında, Marx'ın 16 Nisan 1856 tarihinde Engels'e yazmış olduğu mektuptan bir pasaj aldığımı anımsıyorum, şöyle diyordu: "Almanya'da her şey, proletarya devriminin Köylü Savaşının bir tür ikinci baskısıyla desteklenmesi olası-lığına bağlı bulunmaktadır. Ondan sonra işler daha iyi ola-

cak."* İşte bizim, şimdi boğazına kadar sosyalizme ihanete batmış ve burjuvanın kucağına düşmüş menşeviklerin 1905'ten beri anlamakta güçlük çektikleri budur.

Moskova, 14 Mayıs 1918

N. LENİN

* Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 104.

MARX, Karl, (yeni takvime göre) 5 Mayıs 1818'de Trier kentinde (Prusya Renanyası) doğmuştur. Babası, 1824 yılında protestanlığı kabul etmiş bir yahudi avukattır. Ailesi zengin ve kültürlü idi, ama devrimci değildi. Trier'deki gimnazyumdan mezun olduktan sonra Marx, önce Bonn'da üniversiteye girdi, daha sonra Berlin Üniversitesine geçerek, hukuk öğrenimi gördü, tarih ve felsefeye daha çok ağırlık verdi. Üniversite öğrenimini Epiküros felsefesi üstüne bir doktora tezi sunarak, 1841 yılında tamamladı. Bu dönemde Marx, kendi görüşleri yönünden hegelci bir idealist idi. Berlin'deyken Hegel felsefesinden tanrıtanımaz ve devrimci sonuçlar çıkarma çabasında olan (aralarında Bruno Bauer'in de bulunduğu) "sol-hegelciler" çevresine katılmıştı.

Öğrenimini tamamladıktan sonra Marx, profesör olmak umuduyla Bonn'a geçti. Ne var ki, 1832 yılında Ludwig Feu-

erbach'ı kürsüsünden uzaklaştıran, 1836'da üniversiteye dönmesine izin vermeyen, ve 1841'de genç profesör Bruno Bauer'in Bonn'da ders vermesini yasaklayan hükümetin gerici politikası, Marx'ın akademik kariyer yapma düşüncesini terketmesine yolaçtı. Bu sıralarda, Almanya'da sol-hegelci görüşler hızla yayılıyordu. Ludwig Feuerbach, özellikle 1836'dan sonra, tanrıbilimi eleştirmeye, 1841'de kendi felsefesinde egemen duruma geçen materyalizme dönmeye başladı (*Hıristiyanlığın Özü*). 1843 yılı onun *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri* adlı yapıtının yayınlandığı yıl oldu. Engels, daha sonraları Feuerbach'ın bu yapıtları için, bu kitapların "kurtarıcı etkisini bir kimsenin bizzat tatması gerek" diye yazıyordu. "Biz (yani Marx dahil, sol-hegelciler) hepimiz, bir anda foyerbahçı olduk." Bu sırada, sol-hegelciler ile ilişkisi bulunan Renanya'daki bir kısım radikal burjuvalar, Köln'de *Rheinische Zeitung* (ilk sayısı 1 Ocak 1842'de yayınlandı) adıyla bir muhalefet gazetesi kurdular. Marx ve Bruno Bauer, başyazarlar olarak çağrıldılar ve 1842 Ekiminde, Marx, başyazar oldu ve Bonn'dan Köln'e gitti. Marx'ın yönetimi altında, gazetenin devrimci-demokratik eğilimi giderek ağırlık kazandı ve gazete üzerinde hükümet ikili ve üçlü sansür koydu ve daha sonra da 1 Ocak 1843'te yayını durdurma kararı aldı. Marx, bu tarihten önce, yöneticilikten çekilmek zorunda kaldı, ama onun çekilmesi de gazeteyi kurtarmadı, Mart 1843'te gazete kapandı. Marx'ın *Rheinische Zeitung*'a yazdığı aşağıda belirtilen (*Bibliyografya*'ya bakınız) başlıca makalelerden başka, Engels, Moselle vadisindeki* bağcı köylülerin durumları üzerine yazılmış bir makaleyi kaydetmektedir. Marx'ın gazetecilik çalışmaları, ona, ekonomi politiği yeterince bilmediğini gösterdi ve tutkuyla bu konuyu incelemeye girdi.

1843'te, Marx, daha öğrenci iken nişanlanmış olduğu, çocukluk arkadaşı Jenny von Westphalen ile, Kreuznach'ta evlendi. Karısı, Prusya soyluluğunun gerici bir ailesinden gel-

* Marx'ın "Moselle Muhabirinin Doğrulanması" adlı yazısı sözkonusudur. -Ed.

mekteydi; karısının ağabeyi, en gerici bir dönemin —1850-58— Prusya içişleri bakanlığını yapmıştı. 1843 sonbaharında, Marx, Arnold Ruge ile birlikte (Arnold Ruge, 1802-1880 — sol-hegelci; 1825-30'da hapis; 1848'den sonra siyasal sürgün; 1866-70'ten sonra da bismarkçı), yurtdışında radikal bir dergi çıkarmak üzere, Paris'e gitti. Bu derginin, yani *Deutsche-Französische Jahrbücher*'in, yalnızca bir sayısı yayınlandı; Almanya'da gizlice dağıtılma güçlüğü ve Ruge ile anlaşmazlık yüzünden yayın kesildi. Marx'ın bu dergideki yazıları, onun daha o zamandan "varolan her şeyin amansız eleştirisi"ni ve özellikle "silahla eleştiri"yi* savunan ve *yığınlara* ve *proletaryaya* çağrıda bulunan bir devrimci olduğunu göstermektedir.

Eylül 1844'te, Friedrich Engels, birkaç günlüğüne Paris'e geldi ve bu tarihten sonra Marx'ın en yakın arkadaşı oldu. Her ikisi de, o dönemin Paris'teki devrimci grupların kaynaşma içindeki yaşantısında en etkin yerlerini aldılar, (o zamanlar Proudhon'un öğretisi özel bir önem taşıyordu. Marx, 1847'de yayınladığı *Felsefenin Sefaleti* adlı yapıtı ile bu öğretiyi paramparça etti); küçük-burjuva sosyalizminin değişik öğretilerine karşı zorlu bir savaşım vererek, devrimci *proleter sosyalizmi* ya da komünizmin (marksizmin) teorisini ve taktiklerini geliştirdiler. Marx'ın bu döneme, 1844-48 dönemine ilişkin çalışmaları için *Bibliyografya*'ya bakınız. Prusya hükümetinin ısrarlı isteği üzerine Marx, tehlikeli bir devrimci olarak, 1845 tarihinde, Paris'ten sürüldü. Brüksel'e gitti. 1847 ilkyazında Marx ve Engels, Komünist Birlik² adlı gizli propaganda derneğine katıldılar; birliğin ikinci kongresinde (Londra, Kasım 1847) önemli rol oynadılar ve kongrenin isteği üzerine, 1848 Şubatında yayınlanan ünlü *Komünist Manifesto*'yu kaleme aldılar. Bu yapıt, duru ve parlak bir deha ile yeni bir dünya anlayışını, toplumsal yaşamı da kucaklayan tutarlı bir materyalizmi; en geniş ve en derin gelişim öğretisi olarak diyalektiği; sınıf savaşımının kuramını ve proletarya-

* Karl Marx, "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Giriş", *Din Üzerine*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 37-50. —Ed.

nın —yeni, komünist toplumun yaratıcısının— dünya tarihinde devrimci rolünü açıklar.

1848 Şubat Devriminin³ patlak vermesi üzerine Marx, Belçika'dan sürüldü. Paris'e döndü, Mart Devriminden⁴ sonra buradan da ayrılarak, Almanya'ya, Köln'e geçti ve burda 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar yayınlanan *Neue Rheinische Zeitung*'un başyazarlığını yaptı. Yeni teori, 1848-49 devrimci olayları sırasında ve daha sonra da dünyanın bütün ülkelerindeki tüm proleter ve demokratik hareketler tarafından parlak bir biçimde doğrulandı. Karşı-devrimcilerin başarısı, Marx hakkında önce adli kovuşturma açılmasına (9 Şubat 1849'da beraat etti) ve sonra da Almanya'dan sürülmesine (16 Mayıs 1849) yolaçtı. Marx, ilkin Paris'e gitti, 13 Haziran 1849 gösterisinden⁵ sonra yeniden sürüldü ve bunun üzerine, ömrünün sonuna kadar yaşadığı Londra'ya gitti.

Marx ile Engels arasındaki mektuplaşmalardan da (bunlar 1913'te yayınlandı) açıkça anlaşılacağı gibi, siyasal bir sürgün olarak, hayatı son derece sıkıntılı idi. Yoksulluk Marx ve ailesinin sırtına çökmüştü; Engels'in kesintisiz ve özverili mali yardımı olmasa idi, Marx, sadece *Kapital*'i tamamlayamamakla kalmayacak aynı zamanda yoksulluk altında ezilip gitmesi kaçınılmaz olacaktı. Üstelik, küçük-burjuva sosyalizmi ve genel olarak proleter olmayan sosyalizmin yaygınlık kazanmış olan öğreti ve eğilimleri, Marx'ı sürekli ve amansız bir savaşıma zorluyor ve kimi zaman da onu en kudurgan ve en müthiş kişisel saldırılara karşı koymak zorunda bırakıyordu (*Herr Vogt*).⁶ Siyasal sürgün çevrelerinden uzak duran Marx, kendini esas olarak ekonomi politiğin incelenmesine vererek, birkaç tarihsel çalışmasında (*Bibliyografya*'ya bakınız) materyalist teorisini geliştirdi. Marx, bu bilimi (ilerdeki "Marksist Öğreti"ye bakınız), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859) ve *Kapital*'de (birinci cilt, 1867) devrimcileştirdi.

Ellilerin sonları ve altmışlarda, demokratik hareketlerin yeniden canlılık kazanması, Marx'ı pratik eyleme itti. 1864

(Eylül 28)'te, Uluslararası Emekçiler Derneği —ünlü Birinci Enternasyonal— Londra'da kuruldu. Marx, bu örgütün kalbi ve ruhu idi, onun ilk çağrısının,⁷ bir dizi kararın, bildiri ve tebliğin yazarı idi. Çeşitli ülkelerin işçi hareketlerinin birleştirilmesinde, proleter olmayan, marksizm-öncesi sosyalizmin farklı biçimlerinin (Mazzini, Proudhon, Bakunin, İngiltere'deki liberal-sendikacılık, Almanya'daki lasalcıların sağa kaymaları) ortak harekete yöneltilmesi çabalarında ve bütün bu mezhep ve akımların teorileriyle savaşa, Marx, değişik ülkelerin işçi sınıflarının proleter savaşımı için ortak bir taktik oluşturdu. Paris Komününün düşüşünden (1871) sonra —Marx, bunun son derece derin, sade, parlak, *etkin* ve devrimci bir değerlendirmesini (*Fransa'da İç Savaş*, 1871) yapmıştır— ve bakunincilerin Enternasyonalin bölünmesine yo-laçmalarından sonra, örgütün Avrupa'da varlığını sürdürme-si olanağı kalmamıştı. Enternasyonalin Lahey kongresinden (1872) sonra, Marx, Enternasyonalin genel konseyinin New-York'a taşınmasını sağladı. Birinci Enternasyonal, tarihsel görevini yerine getirmişti ve yerini bütün dünya ülkelerinde-ki işçi hareketlerinin büyük boyutlarda geliştiği bir döneme bırakıyordu. Bu dönemde ayrı ayrı ulusal devletlerde işçi sı-nıfının sosyalist yığın partileri kuruluyor ve hareketin kap-samı genişliyordu.

Enternasyonal içindeki yoğun çabası ve bundan da daha yoğun olan teorik çalışmaları, Marx'ın sağlığını bozmuştu. Politik ekonomiyi yeniden biçimlendirme ve *Kapital*'in ta-mamlanması işini sürdürdü, bunun için bir yığın yeni malze-me topladı ve birkaç dil üzerinde (örneğin Rusça) çalıştı. Ne var ki, sağlığının bozulması *Kapital*'i tamamlamasını önledi.

2 Aralık 1881'de karısı öldü ve 14 Mart 1883'te Marx, kol-tuğunda otururken sessiz sedasız göçtü. Eşi ile birlikte, Lond-ra'da Highgate mezarlığında yatmaktadır. Marx'ın çocukla-rından birkaçı, aile Londra'da sefalet içinde yaşadığı sırada, çocukken öldüler. Üç kızı, İngiliz ve Fransız sosyalistleri ile evlendiler: Eleanor Aveling, Laura Lafargue ve Jenny Longu-et. Sonuncusunun oğlu, Fransız Sosyalist Partisinin üyesidir.

Marksizm, Marx'ın görüş ve öğretilerinin sistemidir. Marx, insanlığın en ileri üç ülkesince temsil edilen, 19. yüzyılın üç temel ideolojik akımını sürdüren ve tamamlayan bir deha idi: klasik Alman felsefesi, klasik İngiliz ekonomi politikası ve genel olarak Fransız devrimci öğretileriyle birleşmiş olan Fransız sosyalizmi. Dünyanın bütün uygar ülkelerinin işçi sınıfı hareketinin teorisi ve programı olarak modern materyalizmi ve modern bilimsel sosyalizmi oluşturan, karşıtları tarafından da teslim edilen, Marx'ın, görüşlerinin dikkat çekici tutarlılığı ve bütünlüğü, marksizmin esas içeriğinin, yani Marx'ın ekonomik öğretisinin bir açıklamasını yapmadan önce, genel olarak onun dünya görüşünün kısa bir özeti ni vermeye bizi zorlamaktadır.

Felsefi Materyalizm

Görüşlerinin biçimlendiği 1844-45 yıllarından başlayarak, Marx bir materyalistti ve özellikle, —materyalizminin yeterince tutarlı ve kapsamlı olmayışını, soradan tek zayıf noktası olarak gördüğü— Ludwig Feuerbach'ın bir izleyicisiydi. Marx'a göre, Feuerbach'ın, tarihsel ve "çığır açan" özelliği, Hegel'in idealizminden kesenkes kopması ve "18. yüzyılda, özellikle Fransız materyalizmi, yalnızca mevcut siyasal kurumlara ve ... din ve tanrıbilime karşı değil ... aynı zamanda metafiziğin her türüne de karşı" ("aklı başında felsefe"den ayrı olarak "kendinden geçmiş spekülasyonlar" anlamında) bir materyalizmi benimsemiş olmasında yatar. (*Literarischer Nachlass*'taki *Kutsal Aile*.) "Hegel için" diye yazıyordu Marx, "insan beyninin yaşam-süreci, yani düşünme süreci — Hegel bunu "Tin" adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür— gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca "Tin" in dışsal ve görüngüsel (*phenomenal*) biçimidir. Benim için ise, tersine, tin, maddi dünyanın insan aklında yansımastan ve düşünce biçimlerine dönüşmesin-

den başka bir şey değildir." (*Kapital*, birinci cilt, "[Almanca] İkinci Baskıya Sonsöz".)* Marx'ın bu materyalist felsefesiyle tümüyle uyuşan ve onu yorumlayan Friedrich Engels, (müsveddeleri Marx tarafından okunan) *Anti-Dühring*'de şöyle yazıyor: "Dünyanın birliği, varlığına dayanmaz. ... Dünyanın gerçek birliği, maddeselliğine dayanır, ve bu, ... felsefe ve doğabiliminin uzun ve sıkıntılı bir geliştirilmesiyle tanıtlanır."** "*Hareket, maddenin varoluş biçimidir*. Hiçbir zaman, hiçbir yerde hareketsiz madde ne olmuştur, ne de olabilir."*** "Ama eğer ... düşünce ile bilincin ne oldukları ve nereden geldikleri sorulursa, bunların insan beyninin ürünü oldukları, ve insanın da doğanın çevresi içinde ve çevresi ile birlikte gelişen bir üründen başka bir şey olmadığı görülür; bundan da, doğal olarak son çözümlemede, doğa ürünleri olan insan beyni ürünlerinin, doğanın bütünü ile çelişki durumunda değil, uygunluk durumunda bulundukları sonucu çıkar."****

"Hegel idealistti, yani kafasındaki fikirleri, gerçek şey ve süreçlerin azçok soyut yansılarını [*Abbilder*, yansılar; Engels bazan "izlenimler" de demektedir] olarak görecektir yerde, tersine nesneler ile, nesnelerin gelişmesini, dünya varolmadan önce bilinmeyen bir yerde varolan "Tin"in gerçekleşmiş yalın kopyaları olarak görüyordu."***** *Ludwig Feuerbach*'ta Engels, —ki bu kitabında Feuerbach'ın felsefesi üzerine kendisinin ve Marx'ın görüşlerini açıklamaktadır ve 1844-45'te Hegel, Feuerbach ve tarihin materyalist anlayışı üzerine Marx'la birlikte yazılmış olan eski müsveddeler Engels tarafından yeniden okunduktan sonra basılmaya gönderilmiştir— şöyle yazar: "Her felsefenin, özellikle modern felsefenin büyük temel sorusu, düşünce ile varlığın ... tin ile doğanın ilişkisi, ... tinin mi, doğanın mı esas öge olduğu sorusudur. ... Bu soruyu yanıtlayışlarına göre filozoflar iki büyük kampa

* K. Marx, *Kapital* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 28. —Ed.

** F. Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 95. —Ed.

*** agy., s. 116. —Ed.

**** agy., s. 85. —Ed.

***** agy., s. 68. —Ed.

ayrılıyorlardı. Tinin doğaya göre önce gelme özelliğini ileri sürenler ... İdealizm kampını oluştuyorlardı. Ötekiler, doğayı esas öge sayanlar ise materyalizmin değişik okullarında yer alıyorlardı.* (Felsefi) idealizm ve materyalizm kavramlarının öteki kullanım biçimleri, ancak karışıklığa yolaçar. Marx, yalnızca şu ya da bu yolla hep din ile bağıntılı olan idealizmi değil, aynı zamanda da —özellikle günümüzde yaygın olan— Hume ve Kant'ın görüşlerini, bilinemezliği, eleştiriciliği ve olguculuğun değişik biçimlerini de kararlı bir biçimde reddetti; bu felsefeyi idealizme verilmiş "gerici" bir ödün ve en iyimser anlamla "materyalizmi açıktan açığa geri çevirirken, gizlice, utangaç bir biçimde kabul etme"*** olarak niteliyordu. Bu sorun ile ilgili olarak, yukarda belirtilmiş bulunan Engels ve Marx'ın yapıtlarından başka, Marx'ın Engels'e 12 Aralık 1868'de yazdığı mektuba bakınız. Bu mektupta Marx, doğacı Thomas Huxley'in alışlagelenden "daha materyalist" olan görüşüne ve onun "gerçekten gözlemlediğimiz ve düşündüğümüz sürece, materyalizmden uzaklaşmamız olanak dışıdır" sözlerine değinerek, Huxley'i bilinemezciliğe ve Hume'culuğa "açık kapı" bıraktığı için, kınamaktadır. Marx'ın özgürlük ve zorunluluk arasındaki ilişki üzerindeki görüşünü belirtmek de özel bir önem taşır: "Özgürlük, zorunluluğun kavranmasıdır. 'Zorunluluk, ancak kavranılmadığı ölçüde kördür.'" (Engels, *Anti-Dühring****.) Bu, doğadaki nesnel yasaların kuralını ve zorunluluğun özgürlüğe diyalektik dönüşmesini tanımak anlamına gelir (tıpkı bilinmeyen, ama bilinebilenin, "kendinde-şey"in "bizim için şey"e, "şeylerin özü"nün "görüngü"ye dönüşmesi yolunda olduğu gibi). Marx ve Engels'e göre Feuerbach'ınki dahil, "eski" materyalizmin (hele de Büchner, Vogt ve Moleschott'un "kaba" materyalizmi) şu eksiklikleri vardı: 1) bu materyalizmin "mekanik yanı ağır basmakta" idi, kimya ve biyolojide (bugün, maddenin elektrik teorisini de katmak zorunluluğu vardır)

* Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 20, 21, 22. —Ed.

** agy., s. 23. —Ed.

*** *Anti-Dühring*, s. 184. —Ed.

sağlanan en son gelişmeleri hesaba katmıyordu; 2) eski materyalizm ne tarihsel idi, ne de diyalektik (anti-diyalektik anlamda metafizikti), ve gelişim görüşüne tutarlı ve kapsamlı bir biçimde bağlı değildi; 3) eski materyalizm, "insan özü"nü, (somut olarak ve tarihsel olarak saptanmış), "bütün toplumsal ilişkilerin karışımı" olarak değil de, soyut olarak görüyor ve bu yüzden dünyayı yalnızca "yorumluyor"du, oysa bu bir "değiştirme" sorunuydu, yani "devrimci pratik eylem"in önemini kavramamıştı.

Diyalektik

Gelişimin en kapsamlı, en derin ve içerik bakımından en zengin öğretisi olarak, Hegel diyalektiği, Marx ve Engels tarafından, klasik Alman felsefesinin en büyük başarısı olarak kabul edilmekte idi. Gelişim ilkesinin, evrim ilkesinin herhangi bir başka formülasyonunun tek-yanlı ve içerik bakımından yoksul olduğunu düşünüyorlardı, ve doğada ve toplumda gerçek gelişim çizgisini (ki bu, çoğu zaman sıçramalar, altüst oluşlar ve devrimler *yoluyla* ilerler) ancak çarpıttı, bozacağına inanıyorlardı.

"Alman idealist felsefesinden bilinçli diyalektiği, onu doğanın ve tarihin materyalist anlayışı ile bütünleştirmek üzere [hegelcilik de dahil, idealizmin yıkımından] kurtaran, hemen hemen yalnızca Marx ve ben olduk."* "Doğa, diyalektiğin deneme tezgahıdır ve modern doğabilimi onuruna, onun bu deneme tezgahı için her gün artan zengin [bunlar, radyumun, elektronun, elementlerin birbirine dönüşümünün vb. keşfinden önce yazılmıştır] bir olgular hasadı sağlayarak, böylece doğada her şeyin, son çözümlemede, metafizik olarak değil, diyalektik olarak olup bittiğini ... tanıtladığını söylemeliyiz."**

"Büyük temel düşünce," diye yazıyor Engels, "dünyanın bir tamamlanmış şeyler karmaşası olarak değil de, görünüşte durulmuş şeylerin, tıpkı beynimizdeki zihinsel yansılar

* *Anti-Dühring*, s. 50. –Ed.

** *agy.*, s. 69. –Ed.

olan kavramlar gibi, kesintisiz bir oluş ve yokoluş değişmesinden geçtikleri, son olarak bütün görünüşteki raslantılara ve geçici geriye dönüşlere karşın, ilerleyici bir gelişmenin eninde sonunda belirmeye başladığı bir süreçler karmaşası olarak dikkate alınması gerektiği düşüncesi, ... özellikle Hegel'den beri günlük bilince öyle derinlemesine işlemiştir ki, bu genel biçimiyle artık hemen hemen hiçbir itirazla karşılaşmaz. Ama onu sözde kabul etmekle, onu pratikte, ayrıntılı olarak, her araştırma alanında uygulamak ayrı ayrı şeylerdir.* "Diyalektik felsefede, hiçbir şey sonal, kesin, mutlak ve kutsal değildir. Diyalektik felsefe, her şeydeki ve her şeyin içindeki geçici niteliği açıklar; kesintisiz varoluş ve yokoluş süreci ve daha aşağıdan daha yukarıya doğru sonsuz akış süreci dışında hiçbir şey onun karşısında duramaz. Ve diyalektik felsefenin kendisi de düşünen beyindeki bu sürecin salt yansımasından başka bir şey değildir."** Böylece, Marx'a göre, diyalektik, "dış dünya için olduğu kadar insan düşüncesi için de hareketin genel yasalarının ... bilimi"dir.***

Hegel felsefesinin bu devrimci yanı, Marx tarafından benimsenip geliştirilmiştir. Diyalektik materyalizm, "öteki bilimlerin üstünde yeralan bir felsefeye gereksinme duymaz."**** Daha önce felsefeden artakalan "düşüncenin bilimi ve onun yasaları — formel mantık ve diyalektik"tir.***** Marx tarafından anlaşıldığı biçimiyle ve aynı zamanda da Hegel'e de uygun olarak diyalektik, şimdi bilgi teorisi ya da bilgibilim diye adlandırılan ve gene, bilginin kökenini ve gelişimini bilgi-olmayandan bilgiye geçişi inceleyip genelleştirerek, konusuna tarihsel olarak bakan şeyi de içerir.

Çağımızda, gelişim, evrim düşüncesi, hemen hemen tümüyle toplum bilincine girmiştir, ama başka yollardan, Hegel felsefesiyle değil. Bununla birlikte, Marx ve Engels'in

* *Ludwig Feuerbach*, s. 43. —Ed.

** *agy.*, s. 13. —Ed.

*** *agy.*, s. 42. —Ed.

**** *Anti-Dühring*, s. 69. —Ed.

***** *agy.*, s. 69. —Ed.

Hegel felsefesine dayanarak formüle etmiş oldukları bu düşünce, bugünkü evrim düşüncesinden içerik bakımından çok daha kapsamlı ve çok daha zengindir. Zaten geçmiş olan aşamaları adeta yineleyen, ama onları farklı bir yoldan daha yüksek bir temel üzerinde yineleyen ("yadsımanın yadsınması") bir gelişme, düz bir çizgi boyunca değil de deyim yerinde ise sarmal bir yolda olan bir gelişme; sıçramalarla altüst oluşlarla, devrimlerle olan bir gelişme: "sürekliliğin kesilmesi"; niceliğin niteliğe dönüşmesi; belirli bir cisim üzerinde, ya da belirli bir görüngü içinde, ya da belirli bir toplum içinde etki eden çeşitli eğilim ve kuvvetlerin çelişki ve çatışmasının doğurduğu, gelişmeye doğru iç itilimler; herhangi bir görüngünün *bütün* yönleri (tarih sürekli olarak yeni yönler çıkarır ortaya) arasında karşılıklı bağımlılık ve en yakın ve çözülmez bağ, belirli yasalar izleyen, hareketin düzgün ve evrensel sürecini sağlayan bir bağ — bunlar, gelişme öğretisi olarak, geleneksel olandan daha zengin olan diyalektiğin bazı özellikleridir. (Marx'ın Engels'e 8 Ocak 1868 tarihinde yazdığı ve materyalist diyalektikle karıştırılması çok saçma olan, Stein'in "aptalca üçlemi" ile alay eden mektubuna bakınız.)

Materyalist Tarih Kavramı

Eski materyalizmin tutarsızlığı, eksikliği ve tekyanlılığının anlaşılması "toplumun bilimini ... materyalist temel ile uyumlulaştırmak ve bu temele dayanarak onları yeniden kurmak."* gerekliliğine Marx'ı inandırdı. Materyalizm, genel olarak, bilinci, varlığın bir sonucu, tersi değil, olarak açıkladığına göre, öyleyse, insanlığın toplumsal yaşamına uygulandığında materyalizm, *toplumsal* bilinci de *toplumsal* varlığın sonucu olarak açıklaması gerekir. "Teknoloji" diye yazar Marx (*Kapital*, birinci cilt**) "insanın doğayı ele alış biçimini, yaşamını sürdürmek için başvurduğu üretim sürecini açıklayarak, toplumsal ilişkilerin oluşum biçimi-

* *Ludwig Feuerbach*, s. 28. —Ed.

** *Kapital*, Birinci Cilt, s.387 —Ed.

mini ve bu ilişkilerden doğan kavramları ve düşünce biçimlerini ortaya koyar." *Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı'nın* "Önsöz"ünde, Marx, insan toplumuna ve tarihine uygulanan materyalizmin temel ilkelerinin tam bir formülasyonunu aşağıdaki sözlerle vermektedir: "Yaşamlarının toplumsal üretiminde insanlar kaçınılmaz ve istençlerinden bağımsız belirli ilişkilere, maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına uygun üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını, üzerinde hukuksal ve politik bir üstyapının yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç biçimlerinin tekabül ettiği gerçek temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak, toplumsal, politik ve zihinsel yaşam sürecini koşullandırır. İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir, tersine, bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, varolan üretim ilişkileriyle, ya da —aynı şeyin hukuksal ifadesiyle söylenirse— o zamana dek içinde hareket ettikleri mülkiyet ilişkileriyle çatışırlar. Bu ilişkiler, üretici güçlerin gelişme biçimleri olmaksızın çıkıp onların engelleri olurlar. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. Ekonomik temelin değişmesiyle, bütün o koca üstyapı az ya da çok hızla dönüşür. Böyle dönüşümlerin incelenmesinde, ekonomik üretim koşullarının, doğa bilimindeki kesinlikle belirlenebilen maddi dönüşümleri ile, hukuksal, politik, dinsel, estetik ya da felsefi biçimler, kısaca ideolojik biçimler —ki insanlar bu ideolojik biçimler aracılığıyla bu çatışkının bilincine varırlar ve bu çatışkiyle sonuna dek savaşırlar— her zaman ayırılmazdır. Nasıl bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir yargıya varılmazsa, böyle bir dönüşüm dönemi hakkında da, kendi bilincine bakarak yargıya varılmaz; tersine, bu bilincin, maddi yaşamın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında varolan çatışkiyle açıklanması gerekir. ... Geniş çizgileriyle, asyatik, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları, ekonomik toplum-biçimlenmesinin ilerleme çağları olarak nitelendirilebilirler."* (Marx'ın, En-

gels'e yazdığı 7 Temmuz 1866 tarihini taşıyan mektubundaki, şu kısa formülasyona bakınız: "Emeğin örgütlenişi, üretim araçları tarafından belirlenir biçimindeki kuramımız.")**

Tarihin materyalist anlayışının keşfi, ya da, daha doğrusu, materyalizmin uyumlu bir biçimde, toplumsal görüngüler alanına kadar genişletilmesi ve bu alanda sürdürülmesi, daha önceki tarih teorilerinde bulunan başlıca iki giderdi. Birinci olarak, bu teoriler, olsa olsa, insanoglunun tarihsel eylemleri içinde yalnızca ideolojik nedenleri, bu nedenlerin kökenlerini araştırmadan ya da toplumsal ilişkiler sisteminin gelişimine hükmeden nesnel yasaları soruşturmadan ya da bu ilişkilerin, maddi üretimin ulaştığı gelişim düzeyi içindeki köklerini görmeden inceler; ikincisi, tarihsel materyalizm, ilk kez, yığınların toplumsal yaşam koşullarını ve bu koşullardaki değişimleri, bilimsel doğrulukla inceleme olanağını sağlarken, daha önceki teoriler, halk *yığınlarının* eylemlerini kucaklamamıştı. Marksizm-öncesi "toplumbilim" ve tarih yazarlığı *olsa olsa* gelişigüzel toparlanmış bir kaba gerçekler yığını ve tarih sürecinin tek tek yönlerinin bir açıklamasını getirmişti. Karşı eğilimlerin *tümünü* inceleyerek, onları, toplumun çeşitli *sınıflarının* açıklıkla ifade edilebilen üretim ve yaşam koşullarına indirgeyerek, özel bir "egemen" fikrin ya da onun yorumlanmasının seçimindeki öznellik ve keyfiliği ayıklayarak ve ayırım yapılmaksızın, bütün fikirlerin ve bütün çeşitli eğilimlerin maddi üretim güçleri koşulundan *çıktığını* açıklayarak, marksizm, sosyal-ekonomik sistemlerin, doğuş, gelişim ve düşüş sürecinin ayrıntılı ve kapsamlı inceleme yolunu göstermiştir. Halk kendi tarihini yapar, ama halkın, halk yığınlarının güdülerini belirleyen, yani çatışan fikir ve uğraşların çarpışmasına yolaçan nedir? İnsan toplumlarının yığınları içindeki bu çarpışmaların olduğu sonuç nedir? İnsanın bütün tarihsel etkinlik-

* Karl Marx, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*, "Önsöz", Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 23-24. -Ed.

** Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 1*, s. 211.

lerinin temelini oluşturan maddi yaşamın üretiminin nesnel koşulları nelerdir? Bu koşulların gelişme yasası nedir? Marx, bunların hepsine dikkatleri çekti ve bütün geniş çeşitliliği ve çelişkiliğine karşın belirli yasalarla yönetilen tek bir süreç olarak, tarihin bilimsel incelenmesinin yolunu gösterdi.

Sınıf Savaşımları

Belli bir toplumda, toplumun bazı üyelerinin uğraşısının, ötekilerin uğraşısı ile çatıştığı, toplumsal yaşantının çelişkilerle dolu olduğu ve tarihin, uluslar ve toplumların kendi içerisinde olduğu kadar, uluslarla toplumların arasında da bir savaşımları ve, gene bunun yanında, birbiri ardından gelen devrim ve gericilik, barış ve savaş, durgunluk ve hızlı ilerleme ya da düşüş dönemlerini ortaya koyduğu herkesçe bilinmektedir. Marksizm, görünüşteki bu labirent ve kaos yöneten yasaların bulunması için bir kılavuz, yani sınıf savaşımlarının teorisini sağlamıştır. Belli bir toplumun ya da toplumlar grubunun bütün üyelerinin uğraşmaları toplamının incelenmesiyle ki, bu uğraşmaların sonucunun bilimsel bir açıklamasına ulaşılabilir. Şu halde çatışma halindeki uğraşmalar, her toplumun bölünmüş olduğu *sınıfların* yaşam biçimi ve konumlarındaki farklılıklarından gelmektedir. "Bugüne dek varolan bütün toplumların tarihi", diye yazıyordu Marx, *Komünist Manifesto*'da (Engels, daha sonra, ilkel toplumun tarihi dışında, diye eklemiştir) "sınıf savaşımları tarihidir". "Özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, efendi ve serf, lonca ustası ve kalfa, tek sözcükle, ezen ve ezilen, biri ötekine sürekli bir karşı-oluş içindeydi, kimi zaman gizli, kimi zaman açık bir kavga, her defasında, ya bir devrimle toplumun geniş ölçüde yeniden kurulmasıyla ya da katılan sınıfların ortak yokoloşı ile sonuçlanan bitmez tükenmez bir kavga sürdürüyorlardı. ... Feodal toplumun yıkıntılarından yeşeren, modern burjuva toplum da, sınıf düşmanlıklarını gideremiştir. Eskilerin yerine, yeni sınıflar, yeni baskı koşulları,

yeni savaşım biçimleri koyabilmiştir ancak. Çağımız, burjuvazinin çağı, gene de, şu farklı özelliğe sahiptir: sınıf düşmanlıklarını yalınlaştırmıştır. Toplum, bir bütün olarak giderek daha fazla, iki büyük düşman kampa, birbirleriyle doğrudan doğruya yüzyüze gelen iki büyük sınıfa bölünmektedir. Burjuvazi ve Proletarya." Büyük Fransız Devriminden beri, Avrupa tarihi bir dizi ülkede, olayların altında yatan gerçek şeyin ne olduğunu etkili bir biçimde açığa çıkarmıştır. — Sınıf savaşmaları. Fransa'da Restorasyon⁸ dönemi, daha o zamandan, olup bitenleri toparlarken sınıf savaşımının bütün Fransız tarihinin anahtarı olduğunu kabul etmek zorunda kalan bir kısım tarihçiler (Thierry, Guizot, Mignet, Thiers) yaratmıştır. Modern dönem —burjuvazinin eksiksiz zafer dönemi, temsili kurumlar, (genel olmasa bile) yaygın oy hakkı, yığınlar içinde geniş ölçüde dolaşan ucuz günlük basın vb. dönemi, işçilerin, giderek gelişen ve güçlü sendikaları ve işveren sendikaları vb. dönemi— sınıf savaşımının olayların itici gücü olduğunu (kimi zaman pek tek-yanlı, "barışçıl" ve "anayasacı" biçimde olmasına karşın), daha bir çarpıcılıkla göstermektedir. Marx'ın *Komünist Manifesto*'sundan alınan aşağıdaki bölüm, Marx'ın, modern toplumdaki her sınıfın konumunun nesnel bir tahlili açısından, her sınıfın gelişim koşullarının bir tahlili ile ilgili olarak, toplumsal bilimden ne istediğini, bize gösterecektir: "Bugün burjuvazi ile karşı karşıya bulunan bütün sınıflar içinde, yalnızca proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır. Öteki sınıflar, modern sanayi karşısında çürümekte ve sonunda yokolmaktadır; proletarya onun özel ve temel ürünüdür. Alt orta sınıf, küçük imalatçı, dükkancı, zanaatçı, köylü, bunların tümü, orta sınıfın parçaları olarak, varlıklarını yokolmaktan kurtarmak için burjuvaziye karşı dövüşmektedir. Bu nedenle, bunlar devrimci değil, tutucudur. Üstelik tarihin tekerleğini geriye döndürmeye çabaladıkları için, gerici-dirler de. Eskaza devrimci olsalar da, bu, onların yaklaşmakta olan proleterleşmelerinden ötürüdür; böylece, bunlar mevcut çıkarlarını değil, gelecekteki çıkarlarını savunurlar; bun-

lar proletaryanın görüş açısını benimsemek için kendi görüşlerini terkederler." Birçok tarihsel yapıtlarında (*Bibliyografya*'ya bakınız), Marx, materyalist tarih yazarlığının, niçin ve nasıl "her sınıf savaşımının politik bir savaşım olduğu"nu* açık bir biçimde göstererek, ayrı ayrı her sınıfın, ve kimi zaman da, bir sınıf içerisindeki çeşitli grup ve tabakaların konumlarının tahlilinin parlak ve derin örneklerini vermiştir. Yukarıya aktarılan bölüm, tarihsel gelişim bileşkesini belirlemek amacıyla Marx'ın nasıl karmaşık bir toplumsal ilişkiler ağını ve bir sınıfın bir başka sınıfa, geçmişten geleceğe geçiş aşamalarını tahlil etmiş olduğunun örneğidir.

Marx'ın ekonomik öğretisi, teorisinin en derin, en kapsamlı ve en ayrıntılı doğrulaması ve uygulamasıdır.

MARX'IN EKONOMİK ÖĞRETİSİ

"Bu yapıtın nihai amacı", diyor Marx *Kapital*'in önsözünde, "modern toplumun", yani kapitalist, burjuva toplumun, "ekonomik işleyiş yasasını açığa çıkarmaktır".** Tarihsel olarak belirlenmiş, belli bir toplumdaki üretim ilişkilerinin, bunların başlangıcı, gelişimi ve çöküşünün bir incelenmesi — Marx'ın ekonomik öğretisinin içeriği işte budur. Kapitalist toplumda *meta* üretimi egemendir, ve o yüzden de Marx, metanın bir tahlili ile başlar.

Değer

Meta, ilk olarak, insanın gereksinmesini karşılayan bir şeydir; ikinci olarak, bir başka şeyle değişilebilen bir şeydir. Bir şeyin yararlılığı onu bir *kullanım-değeri* yapar. Değişim-değeri (ya da kısaca, değer), her şeyden önce, belirli bir miktardaki kullanım-değerinin bir türünün, belirli bir miktarda-

* Marx and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. I, s. 33-36, 43-45. [Mark-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 109-110, 120, 119 -Ed.

** K. Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, s. 18.

ki kullanım-değerinin bir başka türü ile değişilebilme oranı, bağıntısıdır. Günlük deneyim bize gösteriyor ki, böylesine milyonlarca değişim, her türlü kullanım-değerini, hatta en farklı ve birbirleriyle karşılaştırılamaz olanları bile, durmadan birbirine eşitlemektedir. Öyleyse, bu farklı şeylerin, belirli bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde, sürekli olarak birbirine eşitlenen şeylerin arasındaki ortak olan nedir? Bunların ortak özelliği, onların *emek ürünleri* olmalarıdır. Ürünlerin değişiminde, insanlar en farklı türden emeği eşitlemektedirler. Meta üretimi, içinde tek tek üreticilerin farklı ürünler ürettikleri (toplumsal işbölümü), ve değişim süreci içinde, bütün bu ürünlerin, birbirine eşitlendiği, bir toplumsal ilişkiler sistemidir. Sonuç olarak bütün bu metalarda ortak olan şey, üretimin belirli bir kolunun somut emeği değil, emeğin belli bir türü değil, *soyut* insan emeğidir — genel olarak insan emeğidir. Bütün metaların toplam değeri ile ifade edilen belli bir toplumun emek-gücü, bir ve aynı insan emek-gücüdür. Milyonlarca ve milyonlarca değişim işlemi bunu tanıtlamaktadır. Bunun sonucu olarak, her ayrı meta, sadece, *toplumsal olarak gerekli-emek* zamanının belirli bir bölümünü temsil eder. Değerin büyüklüğü, toplumsal olarak gerekli-emeğin miktarı ile, ya da belli bir metanın, belli bir kullanım-değerinin, üretimi için toplumsal olarak gerekli-emek zamanı ile belirlenir. "Farklı ürünlerimizi değişimle değer olarak eşitlediğimiz zaman, bu davranışımızla, biz, aynı zamanda, bunlara harcanan farklı türden emekleri de insan emeği olarak eşitlemiş oluyoruz. Bunun farkında olmayız, ama gene de yaparız."* Eski iktisatçılardan birinin söylediği gibi, değer iki kişi arasındaki bir ilişkidir; yalnızca şunu da eklemeliydi: maddi bir örtünün altına gizlenmiş bir ilişki. Biz değer ne olduğunu, ancak ona, özel bir tarihsel toplum tipi içindeki üretimin toplumsal ilişkiler sistemi açısından, üstelik de, değişimin yığınsal görüntüsü, kendini binlerce ve binlerce kez yineleyen bir görüngü içinde ortaya çıkan ilişkiler açısından baktığımızda, anlayabiliriz. "Değer

* *Kapital*, Birinci Cilt, s. 89. —Ed.

olarak, bütün metalar, donmuş emek-zamanının belirli kitlelerinden başka bir şey değildir."* Metalara katılan emeğin iki yanlı niteliğinin ayrıntılı bir tahlilini yaptıktan sonra, Marx, *değerin biçimi* ve *parayı* tahlil ederek devam ediyor. Burada, Marx'ın asıl amacı, değer para biçiminin *kökenini* araştırmak, tek tek ve raslansal değişim karakterlerinden başlayarak (belli bir miktardaki metan, belli miktardaki bir başka meta ile değişildiği "değerin basit ve rasgele biçimi") ... ve değer para biçimi olan altının —bu özel metan— evrensel eşdeğer olarak geliştiği tarihsel süreci incelemektir. Değişimin ve meta üretiminin gelişiminin en yüksek ürünü olarak para, bütün bireysel emeğin toplumsal niteliğini, pazarla birleşmiş tek tek üreticiler arasındaki toplumsal bağ maskeler, gizler. Marx, paranın çeşitli işlevlerini çok büyük bir ayrıntı ile tahlil etmektedir; soyut ve zaman zaman salt tümden gelen bir sergileme tarzı gibi görünen şeyin, gerçekte, değişimin ve meta üretiminin gelişiminin tarihine ilişkin, çok büyük bir olgusal malzeme yığını ele aldığını, buraya özel olarak kaydetmek (genel olarak *Kapital*'in ilk bölümlerinde olduğu gibi) önemlidir. "Parayı ele alsak, varlığı, meta değişiminde belirli bir aşamaya işaret eder. Paranın kendine özgü işlevleri, ister metaların eşdeğeri olsun, ister dolaşım ya da ödeme aracı olsun, ister yığılmış ya da evrensel para olsun, bir işlevin diğerine bakarak büyüklüğü ve nispi önceliğine göre, toplumsal üretim sürecinin çok çeşitli aşamalarına işaret ederler." (*Kapital*, birinci cilt**)

Artı-Değer

Meta üretiminin gelişimi içindeki belli bir aşamada para, sermayeye dönüşür. Meta dolaşım formülü $M-P-M$ (meta—para—meta) idi, yani bir metanın satın alınması amacıyla bir başkasının satılması. Sermayenin genel formülü,

* *Kapital*, Birinci Cilt, s. 54; *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, s. 44. —Ed

** *Kapital*, Birinci Cilt, s. 185. —Ed.

tersine, P—M—P'dir, yani (bir kârla) satma amacıyla, satınalma. Dolaşıma konan paranın ilk değeriindeki artışına Marx, artı-değer demektedir. Kapitalist dolaşım içindeki paranın, bu "büyüme" olgusu, bilinen bir şeydir. Gerçekten de paranın özel ve tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim ilişkisi olarak *sermaye*ye dönüşmesini sağlayan, bu "büyüme"dir. Meta dolaşımı, yalnızca eşdeğerlerin değişimi olduğu için, artı-değer bu dolaşımdan ortaya çıkamaz; alıcı ve satıcıların karşılıklı kayıp ve kazanımları, birbirlerini denkleştireceğinden, fiyat artışlarından da ortaya çıkamaz, çünkü burada sözkonusu olan bireysel bir görüngü değil, kitle-sel, ortalama ve toplumsal bir görüngüdür. Artı-değeri elde etmek için, "para sahibi ... piyasada, kullanım-değeri, değer kaynağı olmak gibi özel bir niteliğe sahip bulunan bir metaı ... bulacak kadar şanslı olmalıdır."* — tüketimi, aynı zamanda değerin yaratılması süreci olan bir metaı. Böyle bir meta vardır — insanın emek-gücü. Bunun tüketimi emektir, ve emek, değer yaratır. Para sahibi, tıpkı öteki her metanın değeri gibi, üretimi için zorunlu olan, toplumsal olarak gerekli-emek zamanı ile belirlenen, değeri üzerinden (yani, işçi ve ailesinin yaşamını sürdürme maliyeti üzerinden) emek-gücünü satın alır. Emek-gücünü satın alarak, para sahibi, onu kullanmaya hak kazanmıştır, yani bütün gün boyunca, —diyelim 12 saat— onu çalıştırmaya hak kazanmıştır. Ancak, bu sürenin altı saatinde ("gerekli"-emek zamanı), işçi kendi yaşamını sürdürmesi için gerekli maliyeti karşılamak için ürün yaratır; öteki altı saatinde de ("artı"-emek zamanı), kapitalistin karşılık olarak ödeme yapmadığı "artı"-ürün, ya da artı-değer yaratır. Bu nedenle, üretim süreci açısından, sermaye içindeki iki bölüm birbirinden ayırılmazdır: üretim araçlarına (makineler, aletler, hammadde vb.) harcanan değişmeyen sermaye, ki bunun değeri bir değişikliğe uğramadan (doğrudan doğruya, ya da parça parça) mamul maddeye geçer; ikincisi emek-gücüne harcanan değişen sermaye. Bu sonuncu sermayenin değeri sabit değildir, emek

* *Kapital*, Birinci Cilt, s. 183. —Ed.

süreci içinde, artı-değer yaratarak büyür. O yüzden, sermayenin emek-gücünün sömürü derecesini ifade ederken, artı-değer, sermayenin tümü ile karşılaştırılmamalı, sadece değişen sermaye ile karşılaştırılmalıdır. Böylece, biraz önce verilmiş olan örnekte, Marx'ın deyişiyle artı-değer oranı, 6 : 6, yani yüzde 100'dür.

Sermayenin ortaya çıkması için, iki tarihsel önkoşul söz-konusuydu: önce belirli miktarda paranın, genel olarak meta üretiminin, nispeten yüksek bir gelişme düzeyi koşulları altında, bireylerin ellerinde birikimi; sonra da, iki anlamda da "özgür" bir işçinin, emek-gücünü satarken, bütün sınırlama ve engellerden uzak, ve genel olarak topraktan ve bütün üretim araçlarından arınmış, özgür ve bağlarından kopmuş, varlığını ancak emek-gücünü satarak koruyabilen, bir emek-çinin, bir "proleter"in varlığı.

Artı-değeri artırmanın iki ana yolu vardır: işgününü uzatarak ("mutlak artı-değer"), ve gerekli işgününü azaltarak ("nispî artı-değer"). İlkinin incelerken Marx, işçi sınıfının, işgününü kısaltmak için savaşımının ve devletin işgününü uzatmak (14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar) ve işgününün azaltılması (19. yüzyılda fabrika yasalarının çıkarılması) için müdahalesinin en etkileyici bir tablosunu vermektedir. *Kapital*'in çıkışından bu yana, dünyanın bütün uygar ülkelerindeki işçi sınıfının tarihi bu tabloyu süsleme yolunda zengin yeni olgular sağlamıştır.

Nispî artı-değer üretimini tahlil ederken, Marx, kapitalizmin emeğin üretkenliğinin artırılmasındaki, üç temel tarihsel aşamayı inceler: (1) basit elbirliği; (2) işbölümü ve manüfaktür; (3) makine ve geniş-ölçekli sanayi. Şunu da belirtmek gerekir ki, Marx'ın, burada, kapitalist gelişimin temel ve tipik özelliklerini nasıl derinlemesine açığa çıkardığını, Rusya'nın elzanaatları sanayisi konusunda yapılan araştırmaların sağladığı, sözü edilen ilk iki aşamayı örnekleyen bol malzeme de göstermektedir. Marx'ın 1867'de açıkladığı gibi, büyük makine sanayisinin devrimci etkisi o zamandan bu yana geçen yarım-yüzyıl içinde, kendini birkaç "yeni" ülkede

(Rusya, Japonya, vb.) göstermiştir.

Devam edelim. Yeni ve son derece önemli olan bir şey de, **Marx**'ın *sermayenin birikimi* konusundaki tahlilidir, yani artı-değerin bir bölümünün sermayeye dönüşmesi ve bunun, kapitalistin kişisel gereksinimlerini ya da kaprislerini gidermek için değil de, yeniden üretim için kullanımı. **Marx**, sermayeye dönüşen tüm artı-değerin değişen sermayeyi oluşturduğunu sanan bütün eski klasik ekonomi politikçilerin (Adam Smith'ten başlayarak) yaptıkları hatayı açığa çıkardı. Aslında bu [yani sermayeye dönüşen artı-değer -ç.], *üretim araçları* ve değişen sermaye olarak bölünmüştür. Kapitalizmin gelişimi ve onun sosyalizme dönüşmesi süreci yönünden çok büyük önem taşıyan bir şey de, değişmeyen sermaye payının (toplam sermaye içinde), değişen sermaye payına göre hızlı büyümesidir.

İşçilerin yerine makinenin geçmesini hızlandırarak ve bir uçta zenginlik öteki uçta sefalet yaratarak, sermaye birikimi, "emeğin yedek ordusu" diye adlandırılan şeye, işçilerin "nispî fazlalığı"na ya da "kapitalist aşırı nüfus"a yolaçar, ve bu da en farklı biçimlere bürünür ve sermayenin son derece büyük bir hızla üretimi genişletmesine olanak verir. Üretim araçları biçiminde kredi ve sermaye birikimi ile birlikte, bunun kapitalist ülkelerde dönemsel olarak oluşan —önce, ortalama her on yılda bir ve daha sonra daha kısa ve daha belirsiz aralıklarla— aşırı üretim *bunalımlarının* anlaşılmasında bir anahtar olduğunu belirtelim. İlkel birikim olarak bilinen şeyi, kapitalizm altında sermaye birikiminden ayırmamız gerekir: işçilerin, üretim araçlarından zorla koparılması, köylülerin topraktan sürülüp atılması, komünal toprakların çalınması, sömürgeler ve ulusal borçlar sistemi, koruyucu gümrükler ve benzeri şeyler. "İlkel birikim", bir uçta "özgür" proleterleri yaratırken, öte uçta para sahibini, kapitalisti yaratır.

"*Kapitalist birikimin tarihsel eğilimi*", Marx tarafından şu ünlü sözlerle ifade edilmektedir: "Doğrudan üreticilerin mülksüzleştirilmeleri, acımasız bir vahşetle ve en bayağı, en

rezil, en küçültücü, en çirkin tutkuların dürtüsü altında gerçekleştirilmiştir. Tecrit edilmiş, bağımsız emekçi bireyin deyim yerindeyse, kendi emek koşullarıyla kaynaşmasının sonucu olan özel mülkiyetin yerini, başkalarının, yani ücretli işçilerin sözde serbest emeklerinin sömürülmesine dayanan kapitalist özel mülkiyet alıyordu. ... Şimdi mülksüzleştirilecek olan kimse, artık, kendi hesabına çalışan emekçi değil, birçok emekçiyi sömüren kapitalisttir. Bu mülksüzleştirme, kapitalist üretimin kendi içinde taşıdığı yasaların işlemesiyle, sermayenin merkezileşmesi ile gerçekleşir. Bir kapitalist, daima birçoklarının başını yer. Emek-sürecinin, gitgide boyutları büyüyen kooperatif şekli, bilimin bilinçli teknik uygulaması, toprağın yöntemli bir biçimde işlenmesi, emek araçlarının ancak ortaklaşa kullanılabilir emek araçlarına dönüştürülmesi, bütün emek araçlarının bileşik toplumsal emeğin üretim araçları olarak kullanılmasıyla sağlanan tasarruf, bütün insanların dünya pazarları ağına sokulması ve böylece kapitalist rejimin uluslararası bir nitelik kazanması, bu merkezileşme ya da birçok kapitalistin birkaç kapitalist tarafından mülksüzleştirilmesi ile elele gider. Bu dönüşüm sürecinin bütün avantajlarını sömüren ve tekellerine alan büyük sermaye sahiplerinin sayılarındaki sürekli azalmayla birlikte, sefalet, baskı, kölelik, soysuzlaşma, sömürü de alabildiğine artar; ama gene bununla birlikte, sayıları sürekli artan, kapitalist üretim sürecinin kendi mekanizması ile eğitilen, birleştirilen ve örgütlenen işçi sınıfının başkaldırmaları da genişler, yaygınlaşır. Sermaye tekeli, kendisiyle birlikte ve kendi egemenliği altında fişkırpı boy atan üretim tarzının ayakbağı olur. Üretim araçlarının merkezileşmesi ve emeğin toplumsallaşması, en sonunda, bunların kapitalist kabuklarıyla bağdaşamadıkları bir noktaya ulaşır. Böylece kabuk parçalanır. Kapitalist özel mülkiyetin çanı çalmıştır. Mülksüzleştirenler mülksüzleştirilirler." (*Kapital*, birinci cilt.)*

Yine, Marx'ın *Kapital*'in ikinci cildinde vermiş olduğu,

* *Kapital*, Birinci Cilt, s. 781-782. -Ed.

toplam toplumsal sermayenin yeniden üretimi konusundaki tahlilleri, son derece önemlidir ve yenidir. Burada da, Marx, tek başına bir görüngü ile değil, bir kitle görüngüsü ile; toplumun ekonomisinin yalnızca bir bölümü ile değil, bir bütün olarak bu ekonomi ile, uğraşmaktadır. Marx, klasik iktisatçıların sözü geçen yanlışını düzelterek, toplumsal üretimin tümünü iki büyük bölüme ayırmaktadır: (1) üretim araçlarının üretimi, ve (2) tüketim nesnelerinin üretimi, ve toplam toplumsal sermayenin dolaşımını —hem eski boyutları içinde yeniden üretildiği zaman ve hem de birikim durumunda— sayısal örnekleriyle, ayrıntılı olarak incelemektedir. *Kapital*'in üçüncü cildi, *ortalama kâr oranının* değer yasası temelinde nasıl oluştuğu sorununu çözmektedir. Marx'ın kişiliğinde, iktisat biliminin yapmış olduğu büyük ilerleme, kaba ekonomi politığın ve modern "marjinal fayda teorisi"nin⁹, sık sık kendilerini sınırlandırma durumunda kaldıkları, tek tek durumlar ya da rekabetin dışsal ve yüzey-sel yanları açısından değil, bir bütün olarak toplumsal ekonomi açısından, yığınsal ekonomik görüngüler açısından, bir tahlil yürütmesidir. Marx, önce artı-değerin kökenini tahlil eder, ve bundan sonra, onun kâr, faiz ve toprak rantı halinde bölüşümünü ele alarak bu incelemesini sürdürür. Kâr, artı-değer ile girişime yatırılan toplam sermaye arasındaki orandır. "Yüksek organik bileşim"deki bir sermaye, (yani, toplumsal ortalamadan fazla olarak değişmeyen sermayenin, değişen sermayeye ağır basması ile), ortalamanın altında bir kâr oranı getirir; "düşük organik bileşim"deki bir sermaye, ortalamanın üstünde bir kâr oranı getirir. Kapitalistler arasındaki rekabet, ve onların sermayelerini bir daldan bir başka dala aktarma özgürlükleri, her iki durumda da, kâr oranını ortalamaya indirger. Belli bir toplumda bütün metallerin değerlerinin toplam tutarı, metallerin fiyatlarının toplam tutarı ile denklenmiştir, ama tek tek girişimlerde ve üretim dallarında, rekabetin bir sonucu olarak, meta kendi değeriyle satılmaz, yatırılan sermaye *artı* ortalama kâra eşit olan *üretim fiyatına* (ya da üretim fiyatlarına) satılır.

Bu yolla, fiyat ve değerler arasındaki fark ve kârların eşitlendirilmesi konusunda çok iyi bilinen ve tartışma götürmez gerçek, Marx tarafından, bütün metam değerinin toplam tutarının, fiyatların toplam tutarı ile denkleşmesinden hareketle, değer yasasına dayanılarak, kusursuz bir biçimde açıklanmıştır. Bununla birlikte, (toplumsal) değer, (tek tek) fiyatlara eşitlenmesi, basit ve dolaysız değil, çok karmaşık bir yolda olur. Çok doğaldır ki, birbirlerine yalnızca pazar ile bağlanmış, ayrı meta üreticilerinin bulunduğu bir toplumda, yasaya uygunluk, ancak her yönden tek tek sapmaların karşılıklı olarak birbirlerini denklemesiyle ortalama, toplumsal, kitlesel bir görünüş olabilir.

Emeğin verimliliğindeki bir artış, değişen sermayeye kıyasla değişmeyen sermayenin çok daha hızlı büyümesi anlamına gelir. Artı-değer, yalnızca değişen sermayenin bir işlevi olduğuna göre, kâr oranının (artı-değerin, yalnızca değişen sermayeye değil, sermayenin tümüne oranı), düşme eğilimi göstereceği açıktır. Marx, bu eğilimin ve bunu gizleyen ya da buna karşı koyan bazı durumların ayrıntılı bir tahlilini yapmaktadır. *Kapital*'in üçüncü cildinin, tefeci sermaye, ticaret sermayesi ve para sermayesi ile ilgili, son derece ilginç bölümleri üzerinde durmadan, en önemli bölümüne geçmek zorundayız — *toprak rantı* teorisine. Toprağın alanı sınırlı olduğuna göre ve, kapitalist ülkelerde, toprak, özel mülk sahiplerinin ellerinde ayrı ayrı bulunduğu göre, tarımsal ürünlerin üretim fiyatları, ortalama nitelikteki topraktan değil de, en kötü topraktan elde edilen ürünlerin maliyetiyle belirlenir; ortalama koşullarda değil de, ürünün pazara arzındaki en kötü koşullarla belirlenir. Bu fiyat ile, daha iyi toprakta (ya da daha iyi koşullarda) yapılan üretimin fiyatı arasındaki fark, *farklılık*, (*differential*) rantım oluşturur. Ayrıntılarıyla bunu inceleyerek ve değişik toprak bölümlerinin verimlilik farklarından, ve toprağa yatırılan sermaye miktarındaki farktan, bunun nasıl ortaya çıktığını göstererek, Marx, farklılık rantının, yalnızca, daha iyi topraktan daha kötü toprağa ardarda geçiş olduğu durumlarda ortaya çıktı-

ğını kabul eden Ricardo'nun yanlısını (bkz: Rodbertus'un eleştirisinin son derece dikkat çekici olduğu *Artı-Değer Teorileri*) tümüyle açığa çıkarmaktadır. Oysa, tersine geçişler olabilir, toprak bir kategoriden, ötekilerine geçebilir (tarımsal teknikteki ilerlemeler, kasabaların büyümesi vb. nedenleriyle), ve doğaya kapitalizmin bozukluğunu, sınırlamalarını ve çelişkilerini yükleyen, o dillerde dolaşan "azalan getiri yasası", kökünden yanlıştır. Ayrıca, sanayinin bütün kollarında ve genel olarak ulusal ekonomideki kâr eşitlemesi, rekabetin tam serbestliği ve sermayenin bir daldan, bir ötekine serbest akışını öngörmektedir. Ama toprağın özel mülkiyeti bu serbest akışı engelleyen tekeli yaratır. Bu tekelleşme yüzündendir ki, sermayenin organik bileşiminin düşük ve bunun sonucu olarak, bireysel kâr oranının daha yüksek olduğu tarımsal ürünler, kâr oranının eşitlenmesinin oldukça serbest olan sürecine girmezler. Bir tekelci olarak toprak sahibi, fiyatı ortalamanın üstünde tutabilir, ve bu tekel fiyatı *mutlak* rantın doğmasına neden olur. Farklılık rantı, kapitalizm ortamında, ortadan kaldırılamaz, ama mutlak rant *kaldırılabilir*—örneğin, toprağın ulusallaştırılması ile, devlet mülkiyeti haline getirilmesiyle. Bu, özel toprak sahiplerinin tekeli yıkacak ve tarımda rekabet serbestliğinin daha tam ve tutarlı işlemlerini sağlayacaktır. İşte bu yüzden, Marx'm da belirttiği gibi, burjuva radikalleri, tarihin gelişimi içinde, tekrar tekrar toprağın ulusallaştırılması yolundaki bu ilerici burjuva talebi, bugün daha özel bir önem ve "duyarlık" taşıyan bir başka tekelleşmeyi —genel olarak, üretim araçlarının tekelleşmesini— çok yakından etkileyeceği için burjuvazinin çoğunu aslında korkutan bir talebi ileri sürmüşlerdir. (Sermaye üzerinden ortalama kâr oram ve mutlak toprak rantı teorisinin, dikkate değer anlaşılır, öz ve açık bir sergilemesini, Marx, 2 Ağustos 1862 günlü Engels'e yazdığı mektubunda yapmaktadır. *Briefwechsel*, c. 3, s. 77-81'e bakınız; ayrıca bkz: 9 Ağustos 1862 tarihli mektubu, *ibid.*, s. 86-87.)*

Toprak rantının tarihiyle ilgili olarak Marx'ın, emek ran-

* Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar 1*, s. 147-152, 154-155.

tının (köylü, toprakbeyinin toprağında çalışarak artı-ürün yaratır) nasıl ürün olarak ödenen rant ya da aynı (köylü kendi toprağında artı-ürün yaratır ve onu "ekonomik olmayan zorlama" nedeniyle toprakbeyine verir) ranta dönüştüğünü, daha sonra para rantına (meta üretiminin bir gelişmesi sonucu olarak paraya çevrilen, aynı rant — eski Rusya'da *obrok*) ve en sonunda da, köylülerin yerini toprağı kiralanmış emek yardımı ile işleyen tarımsal girişimcinin almasıyla, kapitalist ranta dönüşmesini göstererek yaptığı tahlilleri belirtmek de önemlidir. "Kapitalist toprak rantının doğuşu"nun bu tahlili ile bağıntılı olarak Marx'ın, *tarımda kapitalizmin evrimi* ile ilgili (Rusya gibi geri ülkelerde özel önem taşıyan) bir dizi derin düşüncelerini de belirtmek yerinde olur. "Ayrıca, aynı-rantın para-ranta dönüşmesine, kendilerini para karşılığı kiraya veren mülksüz bir gündelikçiler sınıfının oluşumu, kaçınılmaz olarak eşlik etmekle kalmaz, hatta bu oluşum ondan önce meydana gelir. Bunların doğuşu sırasında, bu yeni sınıfın ancak arasıra ortaya çıktığı dönemde, rant ödemelerine tabi daha gönenç içindeki köylüler arasında, ücretli tarım emekçilerini kendi hesaplarına sömürme göreneği zorunlu olarak gelişir, tıpkı feodal dönemlerde, daha hali-vakti yerinde köylülerin kendilerinin de serf tutması gibi. Bu yolla, giderek, belli bir miktar servet biriktirme ve bizzat, gelecekteki kapitalistler haline dönüşme olanağı elde ederler. Böylece toprakta bizzat çalışan eski zilyedler, gelişmesi, kırım sınırları ötesindeki kapitalist üretimin genel gelişmesi ile belirlenen, kapitalist kiracılar için bir anaokulunun doğmasını bizzat sağlamış olurlar." (*Kapital*, üçüncü cilt, s. 332.)* "Tarımsal nüfusun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve yerlerinden atılmaları, sanayi sermayesi için, yalnız, emekçilerle, bunların geçim araçlarını ve emek maddesini serbest hale getirmekle kalmaz, bir iç pazar da yaratmış olur." (*Kapital*, birinci cilt, s. 778.)** Öte yandan kırsal nüfusun yoksullaşması ve yıkımı,

* K. Marx, *Kapital*, Üçüncü Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 701. —Ed.

** *Kapital*, Birinci Cilt, s. 765-766. —Ed.

sermaye için yedek emek ordusunun yaratılmasında rol oynar. Her kapitalist ülkede, "Tarımsal nüfusun bir kısmı işte bunun için sürekli olarak kent ya da manüfaktür proletaryasına dönüşme noktasında ve bu dönüşüm için uygun koşulları bekler durumdadır. ... Bu nispî artı-nüfus kaynağı böylece devamlı akış halindedir. ... Tarım emekçisinin ücreti, bu nedenle, asgariye indirgenmiş durumdadır ve bir ayağı daima sefalet batağına saplanmış haldedir." (*Kapital*, birinci cilt, s. 668.)* İşlediği toprak üzerinde köylünün özel mülkiyeti küçük üretimin temelidir ve gelişmesinin ve klasik biçimine ulaşmasının koşuludur. Ama böyle, küçük üretim, ancak, üretimin ve toplumun dar ve ilkel bir çerçevesi ile uyushabilir. Kapitalizm koşullarında, "köylülerin sömürüsü, sanayi proletaryasının sömürüsünden yalnızca sömürünün biçimiyle ayırdedilir. Sömürücü aynıdır: *Sermaye*. Tek tek kapitalistler, gene tek tek köylüleri, *ipotekler* ve *tefecilik* yolu ile sömürürler. Kapitalist sınıf, köylü sınıfı, devlet *vergisi* yolu ile sömürür." (*Fransa'da Sınıf Savaşmaları*.)** "Köylünün küçük toprak parçası, artık, kapitaliste topraktan kâr, faiz ve rantı çekip almasına ve köylünün kendisine de nasıl olup da gündeliğini çıkarabileceğinin tasasını bırakmasına olanak veren bir bahaneden başka bir şey değildir." (*Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*.)*** Bir kural olarak, köylü, kapitalist topluma, yani kapitalist sınıfa, "özel mülk sahibi olma bahanesi ile *İrlandalı kiracı çiftçi* durumuna" (*Fransa'da Sınıf Savaşmaları*)**** düşerek ücretinin bir bölümünü bile terkeder. "Küçük-köylü mülkiyetinin ağır bastığı ülkelerde, tahıl fiyatlarının, kapitalist üretim tarzına sahip ülkeler daha düşük olmasının nedenlerinden biri" (*Kapital*, üçüncü cilt, s. 340.)***** nedir? Bunun nedeni, köylünün, topluma (yani kapitalist sınıfa) artı-ürününün bir bölü-

* *Kapital*, Birinci Cilt, s.659-660. -Ed.

** Karl Marx, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850*, Sol Yayınları, Ankara 1996, s. 123. -Ed.

*** Karl Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*, Sol Yayınları, Ankara 1990, s.142-143. -Ed.

**** *Fransa'da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850*, s. 123. -Ed.

***** *Kapital*, Üçüncü Cilt, s. 707.

münü cabadan vermesidir. "Dolayısıyla bu daha düşük fiyat [tahıl ve öteki tarımsal üretimin], üreticilerin yoksulluğunun bir sonucudur ve hiçbir biçimde onların emek üretkenliklerinin bir sonucu değildir." (agy.) Kapitalizm koşullarında, küçük-ölçekli üretimin normal biçimi olan küçük-işletme sistemi bozulur, çöker ve yokolur. "Parçalı toprak mülkiyeti, doğası gereği, emeğin toplumsal üretici güçlerinin gelişmesini, emeğin toplumsal biçimlerini, sermayenin toplumsal yoğunlaşmasını, geniş-ölçekli sığır yetiştiriciliğini ve bilimin ilerici uygulamasını kendi dışında tutar. Tefecilik ve vergi sistemi, bunu her yerde zayıflatmak zorunda bırakır. Toprak fiyatındaki sermaye harcaması, bu sermayeyi toprağın işlenmesinden geri çeker. Üretim araçlarının sonu gelmez bölük pörçük oluşu, ve üreticilerin kendilerinin de tek başına kalışları." (Kooperatif toplulukları, yani küçük köylü birlikleri, aşırı ilerlemeci burjuva görevi görürlerken, bu eğilimi yalnızca zayıflatır, onu ortadan kaldırmazlar; öte yandan unutmamak gerekir ki, bu kooperatif toplulukları, hali-vakti yerinde köylüler için çok yararlı olurlarken, yoksul köylü yığınlarına çok az yararlı olmakta ya da hiç yararlı olmamaktadır; böylelikle birliklerin kendileri de ücretli emeğin sömürücüsü olurlar.) "İnsan enerjisinin korkunç heba edilişi. Üretim koşulunun giderek elverişsiz hale gelmesi ve üretim araçlarının fiyatlarının yükselmesi — toprak parçaları mülkiyetinin kaçınılmaz bir yasası." Tarımda, sanayide olduğu gibi, kapitalizm, üretim sürecini ancak "üreticinin kurban edilmesi" pahasına dönüştürür. "Kır emekçilerinin geniş bölgeler üzerinde dağılmaları, bunların direnme güçlerini kırdığı halde, kent emekçilerinin yoğunlaşmaları bu gücü arttırır. Kent sanayilerinde olduğu gibi, modern tarımda da, emeğin üretkenliğindeki artış ve harekete geçirilen emek kitlesi, bizzat emek-gücünün israfı ve kemirilip tüketilmesi pahasına olur. Üstelik, kapitalist tarımdaki her gelişme, yalnız emekçiye soyma sanatında değil, toprağı soyma sanatında da bir ilerlemedir. ... Kapitalist üretim, bu nedenle, teknolojiyi geliştirir, ve ancak bütün zenginliğin asıl kaynağını, yani toprağı ve emekçiye kuruta-

rak çeşitli süreçleri toplumsal bir bütün içinde bileştirir." (*Kapital*, birinci cilt, 13. bölümün* sonu).**

SOSYALİZM

Yukarıdan beri açıkça görülmektedir ki, Marx, kapitalist toplumun sosyalist topluma dönüşmesinin kaçınılmazlığını, tümüyle ve yalnızca, çağdaş toplumun gelişiminin ekonomik yasasından çıkarmaktadır. Marx'ın ölümünden bu yana, yarım yüzyıl boyunca, geniş-ölçekli üretimin büyümesiyle kapitalist karteller, sendikalar ve tröstlerle olduğu kadar, mali sermayenin boyutları ve gücündeki çok büyük artışla da kendini çok çarpıcı bir biçimde ortaya koyan ve binlerce biçime bürünerek görülmemiş bir hızla ilerleyen emeğin toplumsallaşması, sosyalizmin kaçınılmaz doğuşunun başlıca maddi temelini hazırlamaktadır. Bu dönüşümün düşünsel ve manevi itici gücü, bizzat kapitalizm tarafından eğitilmekte olan proletaryadır. Proletaryanın burjuvaziye karşı her gün biraz daha içerik yönünden zenginleşerek bir sürü biçimlerde ifadesini bulan savaşımı, politik gücün proletarya tarafından ele geçirilmesine ("proletaryanın diktatörlüğü") yönelen, politik bir savaşım halini kaçınılmaz olarak alır. Üretimin toplumsallaşması, sonunda, üretim araçlarının toplumun malı olmasına, "mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi"ne yolaçmak zordur. Emeğin üretkenliğinde görülmemiş bir artış, daha kısa işgünü, küçük-ölçekli, ilkel ve dağınık üretimin kalıntı ve yıkıntılarının yerini kolektif ve gelişkin emeğin alması — bu dönüşümün dolaysız sonuçları bunlardır. Kapitalizm, her zaman, tarım ve sanayi arasındaki bağları koparır, ama aynı zamanda da, çok yüksek gelişimi içerisinde, bu bağların yeni öğelerini, bilimin bilinçli olarak uygulanması ve kolektif emeğin yoğunlaşması, ve insan nüfusunun yeniden dağılımı (böylece, hem kırsal bölgenin geriliğine, tecrit edilmişlik ve barbarlığa, ve büyük kentlerde geniş halk yığınlarının yoğunlaş-

* *Sol Yayınları* baskısında "Onbeşinci Bölüm". —Ed.

** *Kapital*, Birinci Cilt, s. 517-518. —Ed.

masına bir son verir) temeline dayanarak sanayi ve tarım arasında bir birliği hazırlar. Yeni bir aile biçimi, kadınların durumunda ve genç kuşağın yetiştirilmesinde yeni koşullar, bugünkü kapitalizmin en yüksek biçimleri ile hazırlanır: Kadınların ve çocukların emeği ve ataerkil ailenin kapitalizm tarafından yıkılması, kaçınılmaz olarak, en korkunç, en yıkıcı ve en iğrenç biçimleri ile modern toplumda görülür. Böyle olmakla birlikte, "büyük sanayi, üretim sürecinde, kadınlara, gençlere ve her iki cinsiyetten çocuklara, ev alanının dışında önemli bir rol vermekle, daha üst düzeyde bir aile şekli ve cinsiyetler arası ilişki konusunda yeni bir ekonomik temel yaratır. Cermen-hristiyan aile şeklini mutlak ve değişmez saymak, birarada alındığı zaman bir dizi tarihsel gelişmenin halkaları olan, eski Roma, Yunan ya da doğu aile şekline bu özelliği vermek kadar saçmadır. Ayrıca, her iki cinsiyetten ve her yaştan bireylerden oluşan kolektif çalışma grubunun, uygun koşullar altında, zorunlu olarak, insanı geliştiren bir kaynak halini alacağı açık bir gerçektir; oysa üretim sürecinin işçi için değil, işçinin üretim süreci için varolduğu, kendiliğinden ortaya çıkan, zalim ve kapitalistçe şekliyle bu durum, durmadan çevreye veba mikrobunu gibi yayılan bir yozlaşma ve kölelik kaynağı olur. (*Kapital*, Birinci Cilt, 13. bölümün sonu.)* "Fabrika sistemi içinde atılmış ve filizlenmeye başlamıştır; bu tür bir eğitimle, belli bir yaştan üzerindeki her çocuk, üretici işi öğrenini ve jimnastik ile birarada yürütecek ve bu yalnızca üretimdeki etkinliğin artırılmasında bir yöntem olarak değil, tam anlamıyla gelişmiş bir insanın yetiştirilmesinde tek yöntem olarak uygulanacaktır." (*agy.*)** Marx'ın sosyalizmi, milliyet ve devlet sorunlarını da, yalnızca geçmişini açıklamak anlamında değil, aynı zamanda, geleceğin cüretli bir önceden görmesi ve ona ulaşılması için cüretli pratik eylem anlamında da, aynı tarihsel yere oturtmaktadır. Uluslar, toplumsal gelişimin burjuva çağının, kaçınılmaz bir ürünü, kaçınılmaz bir biçimdir. İşçi sınıfı "bizzat ulusu oluş-

* *Kapital*, Birinci Cilt, Onbeşinci Bölüm, Dokuzuncu Kesim, s. 500. —Ed.

** *agy.*, s.494. —Ed.

turmak"sızın, "ulusal" olmaksızın ("sözcüğün burjuva anlamıyla değil elbet"), güçlenemezdi, olgunlaşamazdı ve biçimlenemezdi. Ne var ki, kapitalizmin gelişimi, her gün biraz daha, ulusal sınırları kırıp atmakta, ulusal yalnızlığı bozmakta, ulusal uzlaşmaz karşıtlık yerine, sınıf uzlaşmaz karşıtlığını koymaktadır. Onun için gelişmiş kapitalist ülkelerde "işçilerin vatanı yoktur" ve işçilerin "eylem birliği", en azından uygar ülkelerdeki "proletaryanın kurtuluşunun ilk koşullarından biridir" sözleri, eksiksiz doğrudur (*Komünist Manifesto**). Zorun örgütlenmesi olan devlet, toplum gelişiminin belirli bir aşamasında, toplumun uzlaşmaz sınıflara bölündüğü, ve görünüşte toplumun üzerinde duran ve belirli ölçüde toplumdan ayrı olan bir otorite olmaksızın toplumun varolamayacağı zaman ortaya çıkmıştır. Sınıf çelişkilerinden çıkan devlet, "en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan egemen olan, ve bunun sayesinde, siyasal bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devleti" olur. "İşte bundan ötürüdür ki, antik devlet, her şeyden önce, köleleri boyunduruk altında tutmak için, köle sahiplerinin devletiydi: tıpkı feodal devletin, serf ve angaryacı köylüleri boyunduruk altında tutmak için soyluların organı, ve modern temsili devletin [de], ücretli emeğin sermaye tarafından sömürülmesi aleti olması gibi". (Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*,** yazarın, kendisinin ve Marx'ın görüşlerini açıkladığı bir yapıt.) En özgür ve en ilerici burjuva devlet biçimi olan demokratik cumhuriyet bile, bu gerçeği hiçbir şekilde yok edemez, olsa olsa, (hükümet ile borsa arasındaki ilişkilerin, memurlar ve basın —dolaylı ve dolaysız— bozulmalarının vb.), biçimini değiştirir. Sosyalizm sınıfların ortadan kaldırılmasına yolaçmakla devletin ortadan kaldırılmasına da yolaçacaktır. *Anti-Dühring*'de Engels, şöyle diyor: "Devletin gerçekten tüm toplumun temsilcisi olarak görüldüğü ilk ey-

* Marx and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. I, s. 51. [Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 129, 130.] —Ed.

** Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 177 —Ed.

lem, —üretim araçlarına toplum adına elkonması—, aynı zamanda onun devlete özgü son eylemidir de. Devlet erkliğinin toplumsal ilişkilere karışması, bir alandan sonra bir başkasında gereksiz duruma gelir, ve sonra kendiliğinden uykuya dalar. Kişilerin hükümeti, yerini şeylerin idaresi ve üretim işlemlerinin yönetimine bırakır. Devlet " 'ilga' edilmez, söner."* "Üreticilerin özgür ve eşitçi bir birlik temeli üzerinde üretimi yeniden düzenleyecek olan toplum, bütün devlet makinesini, bundan böyle kendine layık olan yere, bir kenara atacaktır: âsâr-ı atika müzesine, çıkırık ve tunç baltanın yanına." (Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*.)**

Son olarak, mülk sahiplerinin mülksüzleştirilmesi döneminde de varlıklarını sürdürecektir olan küçük köylü karşısında, sosyalizmin tutumu konusunda Marx'ın görüşlerini ifade eden, Engels tarafından yapılan açıklamaya değinmeliyiz: "... iktidara geçtiğimizde, büyük toprak sahipleri için yapmak zorunda kalacağımız gibi, küçük köylüleri (karşılığın ister ödeyerek, ister ödemeyerek) zorla kamulaştırmayı aklımızdan bile geçiremeyeceğimiz de bir o kadar açık. Küçük köylü karşısındaki ödevimiz, ilkin, onu buna zorlayarak değil, ama örnekler aracılığıyla buna götürerek, ve toplumun yardımını onun buyruğu altına koyarak, onun bireysel mülkiyeti ve işletmesini, kooperatif işletmeye dönüştürmektir. Ve bu konuda, daha bugünden gözlerine çarpacak üstünlükleri, küçük köylüye belli belirsiz de olsa gösterme araçlarımız eksik değil." (Engels, *Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu*, s. 17,*** Alekseyeva tarafından yayınlanmıştır. Rusça çevirisinde yanlışlar vardır. Orijinali *Die Neue Zeit*'tadır.¹⁰⁾

PROLETARYANIN SINIF SAVAŞIMININ TAKTİKLERİ

Daha 1844-45'ten başlayarak, eski materyalizmin temel eksikliklerinden birini, yani devrimci pratik eylemin önemi-

* *Anti-Dühring*, s. 400. —Ed.

** *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, s. 179. —Ed.

*** Friedrich Engels, "Fransa'da ve Almanya'da Köylü Sorunu", *Köylüler Savaşı*, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 148-149 —Ed.

ni kavramada ya da koşulların anlamadaki yetersizliğini inceledikten sonra, Marx, teorik çalışmalarının yanında, bütün yaşamı boyunca, proletaryanın sınıf savaşımının taktiksel sorunlarına sürekli bir dikkat göstermiştir. Bu konuyu kapsayan çok geniş bir malzeme yığını Marx'ın *bütün* çalışmalarında, özellikle dört cilt halinde 1913'te yayınlanmış olan Engels'le olan yazışmalarında vardır. Bu malzeme daha biraraya getirilmemiş, toplanmamış, incelenmemiş ve üzerinde çalışılmamıştır. O yüzden biz, burada, Marx'ın pek yerinde olarak, *bu* yanı olmaksızın, materyalizm eksik, tek-yanlı ve cansızdır dediğini vurgulayarak, en genel ve en kısa açıklamalar üzerinde durmak zorunda kalacağız. Proletarya taktiklerinin temel görevi, Marx tarafından, materyalist diyalektik *Weltanschauung*'ünün bütün postulatları ile kesin uyuşum içinde tanımlanmıştır. Yalnızca, belirli bir toplumdaki tüm olarak bütün sınıflar arasındaki ilişkilerin genel toplamının nesnel bir değerlendirilmesi, ve bunun sonucu olarak, bu toplumun ulaştığı nesnel gelişim aşamasının ve onunla öteki toplumlar arasındaki ilişkilerin bir değerlendirilmesi, ileri bir sınıfın doğru taktikleri için temel görevi görebilir. Aynı zamanda, bütün sınıflar ve bütün ülkeler, statik olarak değil de, dinamik olarak, yani bir hareketsizlik durumu içinde değil de, (yasaları her sınıfın varlığının ekonomik koşullarıyla belirlenen) hareket hali içinde ele alınmaktadır. Hareket de, yalnızca geçmiş açısından değil, aynı zamanda gelecek açısından, ve gene yalnız yavaş değişimleri gören "evrimcilerin" anladığı kaba anlamında değil, ama diyalektik olarak ele alınmaktadır: "... bu çaptaki gelişmeler içinde yirmi yıl, bir günden fazla değildir, gerçi daha sonra yirmi yılı kapsayacak günler gelebilir" diye Engels'e yazıyor Marx. (*Briefwechsel*, cilt 3, s. 127.) Gelişimin her aşamasında, her anında, proletarya taktikleri, bir yandan ileri sınıfın sınıf bilincini, gücünü ve militanlığını geliştirmek için siyasal durgunluk ya da ağır, sözde "barışçı" gelişme dönemlerinden yararlanırken, öte yandan da bu yararlanmanın tüm çabasını, bu sınıfın ilerlemesi "nihai amacı"na doğru, onda, "yirmi yılı

kapsayan" büyük günlerin büyük amaçları için pratik çözümler bulmak yeteneğinin yaratılmasına doğru yönelterek, insan tarihinin bu nesnel olarak kaçınılmaz diyalektiğini hesaba katmak zorundadır. Marx'ın tezlerinden ikisi, bununla ilgili olarak özel önem taşımaktadır: Bunlardan biri *Felsefenin Sefaleti* içindedir ve proletaryanın ekonomik savaşımı ve ekonomik örgütlenmesiyle ilgilidir, öteki *Komünist Manifesto*'dadır ve proletaryanın siyasal görevleriyle ilgilidir. İlki şöyledir: "Geniş-ölçekli sanayi, birbirini tanımayan bir insan yığını bir yerde yoğunlaştırır. Rekabet bunların çıkarlarını böler. Ama ücretlerin idamesi, patronlarına karşı sahip oldukları bu ortak çıkar, onları ortak bir direnme —birlik— düşüncesinde birleştirir. ... Başlangıçta tecrit edilmiş olan birlikler gruplar haline gelirler ... ve daima birleşmiş sermaye ile yüzyüze oluşları, birliğin korunmasını onlar için [yani işçiler için] ücretlerin korunmasından daha çok gerekli hale getirir. ... Bu savaşım —gerçek bir iç savaşta— yaklaştıkça olan kavganın gerekli tüm unsurları birleşir ve gelişir. Bir kez bu noktaya ulaştığında, birlik siyasal bir niteliğe bürünür."* Biz, burda, birkaç on yıl sürecek olan ekonomik savaşımın ve sendika hareketinin proletaryanın güçlerini "geleceğin kavgasına" hazırlayacağı bütün bu uzun dönemin program ve taktiklerini buluruz. Bunun tümü, Marx ve Engels'in birçok kez atıflar yapmış oldukları, sanayi "refahı"nın, nasıl "proletaryayı satmalma" girişimlerine, onları savaşımından uzaklaştırmaya yolaştığını gösteren, İngiliz işçi hareketi örneği ile (*Briefwechsel*, cilt I, s. 136.); bu refahın genel olarak nasıl "işçileri demoralize ettiğini" (cilt 2, s. 218); İngiliz proletaryasının nasıl "burjuvalaştığını" — "bütün ulusların bu en burjuvası, açıkça eninde sonunda burjuvazinin yanında bir burjuva aristokrasisine ve bir burjuva proletaryasına sahip olmayı amaçlamaktadır" (cilt 2, s. 290); onun "devrimci enerjisinin" nasıl sızıp kaybolduğunu (cilt 3, s. 124); "İngiliz işçilerinin kendilerini açık burjuva salgınından kurtarmalarından önce oldukça uzun bir zaman boyunca na-

* Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 156-157.

sıl beklemek gerekeceğini" (cilt 3, s. 127); İngiliz işçi hareketinin nasıl "çartist hırstan yoksun olduğunu" (1866, cilt 3, s. 305); İngiliz işçi liderlerinin nasıl "radikal burjuva ve işçi" arasında bir tip haline geldiği (Holyoak'a atfen, cilt 4, s. 209); nasıl İngiliz tekelciliği yüzünden, ve tekelcilik devam ettiği sürece, "İngiliz işçisinin yerinden kımıldamayacağı"nı (cilt 4, s. 443) gösteren örneklerle karşılaştırılmalıdır. İşçi sınıfı hareketinin genel gidişi (ve sonucu) ile bağıntılı olarak, ekonomik savaşım taktikleri, burda, göze çarpan bir genişlikte, ayrıntılı, diyalektik ve gerçekten devrimci açıdan ele alınmaktadır.

Komünist Manifesto, politik savaşımın taktikleri üzerinde temel bir marksist ilkeyi geliştirmiştir: "Komünistler, işçi sınıfının ivedi hedeflerine ulaşılması ve o andaki çıkarlarının gerçekleşmesi için savaşır; ama mevcut hareket içerisinde, bu hareketin geleceğini de temsil eder ve gözetirler."* İşte bu yüzden Marx, 1848'de Polonya'daki "tarımsal devrim" partisini, "1846'da Krakov Ayaklanmasını düzenleyen partiyi" destekledi.¹¹ Almanya'da Marx, 1848 ve 1849'da aşırı devrimci demokratları destekledi, ve taktikler konusunda o zaman söylemiş olduklarından, daha sonra hiç geri dönmedi. Alman burjuvazisini, "daha başında, halka ihanet etme" (yalnızca köylülükle bir ittifak, burjuvazinin amaçlarını tümüyle gerçekleştirmesini sağlayabilirdi), "ve eski toplumun taçlı temsilcileriyle uzlaşma eğiliminde" olan bir unsur olarak değerlendirdi. Burjuva demokratik devrim döneminde, Alman burjuva sınıfının konumunu Marx şöyle özetlemektedir — bu arada şunu da belirtelim ki, bu tahlil, toplumu hareket içerisinde, üstelik de yalnızca *geriye doğru* bir hareket yönünden değil, inceleyen bir materyalizm örneğidir: "Kendine güvenmeksizin, halka güvenmeksizin, yukardakilere hordurandan, aşağıdakiler önünde titreyen ... dünya fırtınasıyla yılan, ... hiçbir yönüyle enerjisi olmayan, her yönüyle aşırımacılık ... inisiyatifsiz ... bunak çıkarları uğruna kendini

* Marx and Engels, *Selected Works*, Moscow 1962, vol. I, s. 64. [Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 146]. —Ed.

gürbüz bir halkın ilk gençlik dürtülerini yönlendirmeye ve saptırmaya mahkum olmuş gören murdar bir ihtiyar..." (*Neue Rheinische Zeitung*, 1848; Bkz: *Literarischer Nachlass*, cilt 3, 212.)* Yirmi yıl kadar sonra, Marx, Engels'e yazdığı bir mektupta (*Briefwechsel*, cilt 3, s. 224), 1848 Devrimi, burjuvazinin, barış içinde köleliği, salt bir özgürlük uğruna, savaş umuduna yeğlemesi nedeniyle başarısızlığa uğramış olduğunu belirtmişti. 1848-49 devrimci dönem sona erdiği zaman, Marx, her türlü ihtilalcilik oyunu girişimlerine karşı çıktı (Schopper ve Willich'e karşı olan savaşımı), görünüşte "barışçı" bir yoldan yeni devrimleri hazırlamakta olan yeni dönemde çalışabilme olanağında direndi. Marx'ın bu çalışmanın yürütülmesini istediği hava gericiliğin en karanlık dönemi olan 1856 Almanya'sındaki durumu değerlendirmesinde görülebilir: "Almanya'da her şey, proleterya devriminin Köylü Savaşının bir tür ikinci baskısıyla desteklenmesi olasılığına bağlı bulunmaktadır." (*Briefwechsel*, cilt 2, s. 108.) Almanya'da demokratik (burjuva) devrim tamamlanmadığı sürece, Marx, bütün dikkatleri sosyalist proletaryanın taktiklerine, köylülüğün demokratik enerjisinin gelişmesi üzerine çevirdi. Lassalle'ın tutumunu "nesnel olarak ... Prusya uğruna, işçi hareketinin tümüne ihanet" olarak kabul etti (cilt 3, s. 210), bu arada şunu da belirtelim ki, Lassalle, junkerlere ve Prusya milliyetçiliğine karşı hoşgörülü bir tutum takındığı için böyle düşündü. Basına verecekleri ortak bildiri üzerine Marx'la görüş alışverişinde bulunurlarken, Engels, 1865'te şöyle yazıyordu: "Tarımın ağır bastığı bir ülkede, ... sanayi proletaryası adına burjuvaziye yalnız başına bir saldırıya geçmek, ama büyük feodal aristokrasinin kırbağı altındaki kırsal proletaryanın ataerkil sömürüsüne tek bir sözcük bile ayırmamak, korkaklıktır." (cilt 3, s. 217.) 1864'ten 1870'e kadar, Almanya'da burjuva-demokratik devrimin tamamlanma dönemi biterken, Prusyalı ve Avusturyalı sömürücü sınıfların şu ya da bu yolda, bu devrimi yukardan ta-

* Marx and Engels, *Selected Works*, vol. I, s. 69. [Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 1*, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 173]. -Ed.

mamlama savaşıını verdiği dönemde, Marx, yalnızca Bismarck ile cilveleşen Lassalle'ı, azarlamakla kalmamış, "Avusturyacılık" a ve tikelciliğin savunuculuğuna sapan Liebknecht'i de doğru yola getirmiştir; Marx, Bismarck ve Avusturyacıların her ikisine karşı da eşit ölçüde amansız savaşacak devrimci taktikler, "muzaffer" e —Prusya Junkeri¹²— uyan değil de, Prusya askerî zaferleri ile yaratılan koşullara karşın, ona karşın devrimci savaşıını acil olarak yenileyen taktikler istiyordu (*Briefwechsel*, c. 3, s. 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 218, 437, 440-41). Ünlü 9 Eylül 1870 Enternasyonal Çağrısında, Marx, Fransız proletaryasını zamansız bir başkaldırma konusunda uyarmıştır, ama her şeye karşın bir ayaklanma olunca (1871), Marx, "göğü titreten" (Marx'ın Kugelmann'a mektubu) yığınların devrimci inisiyatifini coşkuyla selamladı.* Marx'ın diyalektik materyalizmi açısından, bu durumda devrimci eylemin yenilgisi, önceki birçokları gibi, proletaryanın savaşıımının genel gidişi ve sonucu içersinde, halihazırda işgal edilmiş bir konumu bırakmaktan, savaşmadan teslim olmaktan daha az kötüydü. Böylesine bir teslimiyet, proletaryayı demoralize edecek ve onun militanlığını zayıflatacaktı. Siyasal durgunluk ve burjuva legalitesi egemenliği dönemlerinde, legal araçların kullanılmasının önemini tümüyle kavrarken Marx, 1877 ve 1878'de Sosyalistler Yasasının¹³ çıkmasından sonra, Most'un "devrimci sözlerini" şiddetle suçlarken; bir yandan da eğer daha fazlasıyla değilse, en az onun kadar bir şiddetle de, bir süreden beri Sosyalistler Yasasına karşı kararlılık, metanet, devrimci bir ruh ve illegal bir savaşııma başvurma hazırlığını göstermeyen Sosyal-Demokrat Parti yetkililerine saldırmıştır. (*Briefwechsel*, cilt 4, s. 397, 404, 418, 422, 424, ayrıca karşı: Sorge'e yazdığı mektuplar.)

* Marx and Engels, *Selected Works*, vol. II, s. 463. —Ed.

MARX'ın yapıtları ve mektupları, henüz tümüyle biraraya getirilip yayınlanmamıştır. Marx'ın yapıtlarından, Rusçaya çevrilenler, diğer dillere çevrilenlerden daha fazladır. Marx'ın yapıtlarının aşağıdaki listesi tarih sırasına göre düzenlenmiştir. 1841'de Marx, Epiküros felsefesi üzerine tezini yazdı. (Bu, ileride daha çok sözünü edeceğimiz, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır.) Bu tezinde, Marx, hâlâ, hegelci idealist bakış açısına sıkı sıkıya bağlıdır. 1842'de, Marx, *Rheinische Zeitung*'a (Köln) makaleler yazdı, bunların arasında, Altıncı Ren Diyetindeki özgür basın tartışmalarının bir eleştirisi, odun kaçakçılığına ilişkin yasa konusunda bir makale, siyasetin, ilahiyattan ayrılmasını savunan bir diğer makale (kısmen *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır) vb. bulunmaktadır. Burada, Marx'ın, idealizmden materyalizme ve devrimci demokrasi-den komünizme geçişinin belirtilerini görürüz. 1844'te, Paris'te Marx ve Arnold Ruge'un yönetiminde, *Deutsche-Französische Jahrbücher* ortaya çıktı, burada, bu geçişin sonunda gerçekleştirildiği görülür. Marx'ın, bu dergide yayınlanan makaleleri arasında, en dikkate değer olanları şunlardır: *Hegelci Hukuk Felsefesinin Bir Eleştirisi* (*Literarischer Nahlass*'ın yanısıra, ayrı bir broşür olarak da yayınlanmıştır) ve *Yahudi Sorunu Üzerine*, (gene *Literarischer Nachlass*'da; *Znaniye* Yayınevi tarafından, ucuz kitaplık serisinden 210 numaralı broşür olarak çıkarılmıştır). 1845'te, Marx ve Engels, birlikte Main'daki Frankfurt'ta, *Kutsal Aile, Bruno Bauer ve Ortaklarına Karşı* başlıklı bir broşür yayınladılar. (*Literarischer Nachlass*'ın yanısıra, broşür olarak iki Rusça baskısı vardır: Biri, 1906'da, St. Petersburg'da *Novy Golos* tarafından, öteki 1907'de, St. Petersburg'da, *Vestnik Znaniya* tarafından yayınlandı.) 1845 ilkyazında, Marx, Feuerbach üzerine tezlerini yazdı. (Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach* başlıklı broşüründe ek olarak yayınlanmıştır. Rusça bir çevirisi bulunmaktadır.) 1845-1847'de, Marx, *Vorwärts, Deutsche-Brüsseler-Zeitung*, (1847); *Westphalisches Dampfboot* (Bielefeld, 1845-48); *Der Gesellschaftsspiegel* (Elberfeld, 1846) gazetelerine, birçok makaleler yazdı. (Bunların çoğu, biraraya getirilmemiş, yeniden basılmamış ya da Rusçaya çevrilmemiştir.) 1847'de Marx, Proudhon'a karşı temel yapıtını, Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi*'ne yanıt olarak *Felsefenin Sefaleti*'ni yazdı. Kitap, Brüksel ve Paris'te yayınlandı. (Rusçada, *Novy Mir*'in çıkardığı, biri G. Lvoviç, diğeri Alekseyeva, sonuncusu da Prosveşçeniye tarafından çevrilmiş ve hepsi de 1905-1906'da yayınlanmış olan üç baskı vardır.)

1848'de, Brüksel'de, *Serbest Ticaret Üzerine Konuşma* yayınlandı (Rusça çevirisi mevcuttur) bunu, Londra'da, Engels'in işbirliği ile yayınlanan ve sanırım, Avrupa'nın bütün dillerine ve diğer birkaç dile çevrilmiş olan ünlü *Komünist Parti Manifestosu* izledi. (Bu yapıtın, 1905 ve 1906 yıllarına ait, Molot, Kolokol, Alekseyeva vb. tarafından çevrilmiş hemen hemen sekiz Rusça baskısı vardır, çoğuna elkonulmuştur. Bunlar çeşitli başlıklar altında çıktılar: *Komünist Manifesto*, *Sosyal Sınıflar ve Komünizm*, *Kapitalizm ve Komünizm*, *Tarih Felsefesi*. Hem bunun, hem de Marx'ın diğer yapıtlarının tam ve en doğru çevirileri, Emegın Kurtuluşu Grubunun dışarda yayınlanmış basımları arasında bulunabilir.) 1 Haziran 1848'den, 19 Mayıs 1849'a kadar, Köln'de Marx'ın gerçekte baş yöneticiliğini yaptığı *Neue Rheinische Zeitung* yayınlandı. Marx'ın, günümüze kadar devrimci proletaryanın en iyi ve hâlâ aşılmamış organı olarak kalan bu gazetede yayınlanmış olan makaleleri, tümüyle biraraya getirilmemiş ve yeniden basılmamıştır. Bunların en önemlileri, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır. Bu gazetede basılmış olan *Ücretli Emek ve Sermaye* (1905 ve 1906'da, Kozman, Molot, Myagkov ve Voviç tarafından, dört Rusça baskısı yapılmıştır) ve gene aynı gazeteden *Yönetimdeki Liberaller* (1906'da St. Petersburg'da, *Znaniye* Yayınevi tarafından, ucuz kitaplar serisinden, 272 numaralı broşür olarak basılmıştır) tekrar tekrar broşür halinde çıkartılmıştır. 1849'da, Marx, Köln'de, *İki Siyasal Duruşma*'yı (Marx'ın basın yasasına aykırı davranmak ve hükümete karşı silahlı direniş çağrısında bulunmak suçlamasıyla yargılandığı ve bir jüri tarafından beraat ettirildiği duruşmada kendini savunurken yaptığı iki konuşmanın, 1905 ve 1906'da çıkartılan ve Alekseyeva, Molot, Myagkov, *Znaniye* ve *Novy Mir*'e ait, beş baskı halinde Rusça çevirileri mevcuttur), 1850'de, Hamburg'da, Marx, *Neue Rheinische Zeitung* dergisini, altı sayı çıkardı. Burada basılan en önemli makaleler, daha sonra, *Literarischer Nachlass*'ın kapsamına alınmıştır. Bunların içinde özellikle dikkate değer olanlar, 1895'te, Engels tarafından, *Fransa'da Sınıf Savaşmaları, 1848-1850* başlıklı bir broşür halinde tekrar basılan, makalelerdir. (Rusça çevirisi, M. Malih Kitaplığınca, 59-60 numara ile basılmıştır; ayrıca, Bazarov ve Stepanov'un çevirdiği ve 1906'da, St. Petersburg'da Skirmunt tarafından yayınlanan *Toplu Tarihsel Çalışmalar*'da ve bir de *Yirminci Yüzyılın Düşünceleri ve Görüşleri* St. Petersburg, 1912'de de mevcuttur.) 1852'de, New York'ta, Marx'ın, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* başlıklı bir broşürü yayınlandı. (Yukarda adı geçen yayınların da Rusça çevirisi mevcuttur.) Aynı yıl, Londra'da, *Enthüllungen über*

den *Kommunistenprozeß in Köln*, (Rusça çevirinin başlığı, Komünarların *Köln Duruşması*, Halk Bilimi Kitaplığı, n° 43, St. Petersburg, 28 Ekim 1906) yayınlandı. Ağustos 1851'den 1862'ye kadar,* Marx, *New York Tribune*'e düzenli olarak yazı verdi, buradaki makalelerin çoğu, imzasız, başyazı olarak çıktı. Bunların arasında en göze çarpanı, Marx ve Engels'in ölümünden sonra, Almanca olarak tekrar basılan bir dizi makaledir: *Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim* (Bazarov ve Stepanov'un çevirdiği toplu yapıtlarda bir Rusça çevirisi mevcuttur, ve sonra 1905-06'da, Alekseyeva, *Obşçestvennaya Polza*, *Novy Mir*, *Vseobşçkaya Biblioteka* ve *Molot* tarafından çıkartılan, beş baskı halinde, broşür biçiminde çıkmıştır). Marx'ın *Tribune*'deki makalelerinin bazıları, daha sonra, Londra'da, ayrı broşürler halinde yayınlandı; örneğin, 1856'da yayınlanan Palmers-ton üzerine makale: *18. Yüzyılın Diplomatik Tarihinin Açıklanması* (liberal İngiliz bakanlarının, sürekli olarak Rusya'ya rüşvet karşılığı bağılıkları konusunda), ve diğerleri. Marx'ın ölümünden sonra, kızı Eleanor Aveling, onun doğu sorunuyla ilgili *Tribune* makalesinden birkaçını *Doğu Sorunu* başlığı altında, 1897'de Londra'da yayınladı. Bir kısmı Rusçaya çevrilmiştir: *Savaş ve Devrim*, Sayı I, Marx ve Engels: *Yayınlanmamış Makaleler (1852, 1853, 1854)*, Harkov 1919 (*Düşüncemiz* Kitaplığı). 1854'ün sonlarından itibaren ve 1855 yılı boyunca Marx, *Neue Oder-Zeitung*'a ve 1861-62'de Viyana gazetesine *Presse*'e katkıda bulundu. Marx'ın sayısız mektupları gibi, bu makaleler de derlenmemiştir ve ancak birkaçı *Die Neue Zeit*'ta yeniden basılmıştır. Aynı durum, Marx'ın 1859 İtalya Savaşının diplomatik tarihi üzerine yazdığı *Das Volk* (Londra 1859) makaleleri için de geçerlidir. 1859'da, Marx'ın *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkısı* Berlin'de yayınlandı (Rusça çevirileri: Moskova 1896, Manuilov tarafından hazırlanmıştır; St. Petersburg 1907, Rummyantsev tarafından çevrilmiştir). 1860'ta Marx'ın *Herr Vogt* başlıklı bir kitapçığı Londra'da yayınlandı.

1864'te, Marx tarafından yazılan *Uluslararası Emekçiler Derneğinin Çağrısı* Londra'da çıktı (Rusça çevirisi mevcuttur). Marx, Enternasyonal genel konseyinin sayısız manifestolarının, çağrılarının ve kararlarının yazarı idi. Bu malzeme tahlil edilmiş ya da hat-ta derlenmiş olmaktan çok uzaktır. Bu çalışmaya ilk yaklaşım, Gustav Jaevkh'in Marx'ın birkaç mektubunu ve karar taslaklarını

* Engels, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Band VI, s. 603'teki Marx üzerine makalesinde, ve Bernstein, *Encyclopaedia Britannica*, 1911, onbeşinci baskısına yazdığı Marx konusundaki makalesinde yanlışlıkla tarihleri 1853-60 olarak vermektedirler. Bkz: Marx ve Engels, *Briefwechsel*, 1913 baskısı.

içeren *Die Internationale* başlıklı kitabıdır (Rusça çevirisi: St. Petersburg 1906, *Znaniye* Yayınevi). Genel konseyin "Paris Komünü Üzerine Söylevi", Marx tarafından yazılmış olan Enternasyonale ait belgelerdendir. Bu belge, 1871'de, Londra'da *Fransa'da İç Savaş* başlıklı bir kitapçık halinde çıktı (Rusça çeviriler: Lenin tarafından hazırlanmış olan bir çeviri *Molot* Yayınevi ve diğerleri). 1862 ve 1874 arasında Marx, Enternasyonalin bir üyesi olan Kugelman'la mektuplaştı (İki Rusça çeviri: biri Goihbarg adlı birine ait, öteki Lenin tarafından hazırlanmış). 1867'de Marx'ın temel yapıtı *Kapital: Ekonomi Politiğin Eleştirisi*, birinci cilt, Hamburg'da çıktı. İkinci cilt 1885'te ve üçüncü cilt 1894'te, Marx'ın ölümünden sonra Engels tarafından yayınlandı. Rusça çevirileri: birinci cilt, beş baskı halinde (ikisi Danielson'un çevirisi olarak, 1872 ve 1898; diğer ikisi E. A. Gurvich ve L. M. Zak'ın çevirisi olarak ve Struve'nin baskıya hazırlamasıyla; 1. baskı — 1899, 2. baskı — 1905; bir diğeri ise Bazarov ve Stepanov'un baskıya hazırlamasıyla). İkinci ve üçüncü ciltler Danielson'un çevirisi olarak (pek yeterli değildir) ve bir de Bazarov ve Stepanov'un baskıya hazırlamasıyla (bu daha iyidir) çıktı. 1876'da Marx, Engels'in *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (Anti-Dühring)* adlı yapıtının yazılmasına katkıda bulundu; tüm çalışmanın elyazmasını gözden geçirdi ve ekonomi politiğin tarihi üzerine bütün bir bölüm yazdı.

Marx'ın aşağıdaki yapıtları ölümünden sonra yayınlanmıştır: *Gotha Programının Eleştirisi* (St. Petersburg 1906, ve *Die Neue Zeit*'ta Almanca olarak, 1890-1891, sayı 18); *Değer, Fiyat ve Kâr** (26 Haziran 1865'te verilen bir konferans; *Die Neue Zeit*, XVI, 1897-1898; Rusça çevirileri, *Molot*, 1906, ve Lvoviç 1905, tarafından çıkarılmıştır); *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*, üç cilt, Stuttgart 1902 (Rusça çevirisi, Akselrod ve diğerleri tarafından baskıya hazırlanmıştır, 2 cilt, St. Petersburg 1908: birinci cilt, ayrıca E. Gurviç tarafından da baskıya hazırlanmıştır, Moskova 1907. Aynı olarak yayınlanan, Lassalle'in Marx'a yazdığı mektuplar *Literarischer Nachlass*'a dahil edilmiştir); *K. Marx'ın, F. Engels'in ve Başkalarının F. A. Sorge'ye ve Başkalarına Mektupları* (Rusçada iki baskı, biri Akselrod tarafından hazırlanmış, öteki Lenin'in önsözü ile Dauge tarafından yayınlanmıştır); *Kapital*'in dördüncü cildinin elyazması olan ve Ka-utsky tarafından yayınlanan *Theorien über den Mehrwert [Artı-Değer Teorileri]*, dört bölümlü üç cilt, Stuttgart 1905-10. (Yalnızca birinci cilt Rusçaya çevrilmiştir; üç baskı, St. Petersburg 1906; Ple-

* Daha sonra *Ücret, Fiyat ve Kâr* olarak yayınlandı. —*Sol Yayınları*.

hanov tarafından baskıya hazırlanmıştır; Kiev 1906, Jeleznov tarafından baskıya hazırlanmıştır ve Kiev, 1907, Tuçapski tarafından baskıya hazırlanmıştır.) 1913'te *Marx-Engels Yazışmaları*'nın dört büyük cildi Stuttgart'ta yayınlandı, bunlardan I, Eylül 1844 ve 10 Ocak 1883 arasında yazılmış olan 386 mektubu içeriyor ve Marx'ın biyografisinin ve görüşlerinin incelenmesi için çok değerli bir malzeme yığını sağlıyordu. 1917'de, Marx ve Engels'in yapıtlarının iki cildi çıktı, bunlar 1852-62 dönemine ait makalelerini içeriyordu (Almanca). Marx'm yapıtlarının bu listesini bitirirken, çoğunlukla *Die Neue Zeit*, *Vorwärts* ve öteki Almanca sosyal-demokrat yayınlarda çıkan daha kısa makalelerinin ve mektuplarının sayılmadığını belirtmek gerek. Marx'ın Rusça çevirilerinin listesi de, özellikle 1905-1906'da çıkan kitapçıklar açısından, kuşkusuz tamam değildir.

Marx ve marksizm üzerine olan yazın çok geniştir. Yalnızca en önde gelenlerine değineceğiz ve yazarları üç ana gruba ayıracağız: Önemli sorunlarda Marx'ın görüş açısına bağlı kalan marksistler; özünde marksizme düşman olan burjuva yazarlar; ve marksizmin bazı temellerini kabul ettiklerini öne sürerlerken, aslında onun yerine burjuva kavramlar koyan revizyonistler. Narodniklerin Marx'a karşı tutumu, revizyonizmin özellikle bir Rus türü sayılmalıdır. Werner Sombart, *Ein Beitrag zur Bibliographie des Marxismus* (*Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, XX, 2. Heft.* 1905, s. 413-430), adlı yapıtında tamam olmaktan çok uzak bir liste halinde üç yüz kadar başlık verir. Gerek *Die Neue Zeit* —1883-1907 ve devamı— dizininde, gerekse Jozef Stammhammer'in *Bibliographie des Sozialismus und Kommunismus*, Bd. I-III,** Jena (1893-1909) başlıklı yapıtında daha fazlası bulunabilir. Marksizm üzerine ayrıntılı bir bibliyografya için ayrıca *Bibliographie der Sozialwissenschaften*'e bakınız. Berlin, Jahrgang I, 1905 u. ff.*** Ayrıca da N. A. Rubakin'in *Kitaplar Arasında* adlı yapıtına bakınız (cilt 2, 2. baskı). Burada yalnızca en önemli bibliyografyalara değiniyoruz. Marx'ın biyografisi konusunda her şeyden önce, Friedrich Engels'in 1878'de Brunswick'te Bracke tarafından yayınlanan *Volkskalender*'deki**** ve *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Bd. 6, s. 600-03'teki***** makalelerine dikkat çekilmelidir; W. Lieb-

* "Marksizm Bibliyografyasına Bir Katkı", *Toplumsal Bilim ve Toplumsal Politika Arşivi*, c. 20, kitap 2'de yayınlandı. —Ed.

** *Sosyalizm ve Komünizm Bibliyografyası*, c. 1-3. —Ed.

*** *Toplumsal Bilimler Bibliyografyası*, Berlin, yayının ilk yılı, 1905 ve onu izleyen yıllar. —Ed.

**** *Halk Günlüğü*. —Ed.

***** *Politik Bilimler Sözlüğü*, c. 6, s. 600-603. —Ed.

knecht, *Karl Marx Zum Gedächtniss** Nuremberg 1896; Lafargue, *Karl Marx Persönliche Erinnerungen,*** W. Liebknecht, *Karl Marx*, 2. baskı, St. Petersburg 1906; P. Lafargue, *Karl Marx'a Ait Anılarım*, Odessa 1905 (orijinali için bkz: *Die Neue Zeit*, IX, 1); *Karl Marx: Anısına*, St. Petersburg 1908, 410 sayfa, Y. Nevzorov, N. Rojkov, V. Bazarov, Y. Steklov, A. Finn-Yenotayevsky, P. Rummyantsev, K. Renner, H. Roland-Holst, V. İlyin, R. Luxemburg, G. Zinovyev, Y. Kamenev, P. Orlovski, M. Taganski'ye ait makalelerin bir derlemesi; Franz Mehring, *Karl Marx*. Marx'ın, Amerikan sosyalisti Spargo tarafından İngilizce olarak yazılmış olan geniş biyografisi (John Spargo, *Karl Marx, His Life and Work*, London 1911) yeterli değildir. Marx'ın eylemlerinin genel bir gözden geçirilmesi için ise Karl Kautsky'nin *Die Historische Leistung von Karl Marx. Zum 25. Todestag des Meisters**** başlıklı yapıtına bakınız, Berlin 1908. Bu yapıtın Rusça çevirisi *Karl Marx ve Tarihsel Önemi* başlığını taşımaktadır. St. Petersburg 1908. Ayrıca Clara Zetkin'in *Karl Marx und sein Lebenswerk***** başlıklı popüler broşürüne de bakınız (1913). Marx'a ait anılar: *Vestnik Yevropi*'de Annenkov'un anıları, 1880, n° 4 (ayrıca *Anılar*'ında cilt 3, *Olağanüstü Bir Onyıl*, St. Petersburg 1882); *Ruskoye Bogatstvo*, 1906, n° 12'de Karl Schurz'un anıları; *Vestnik Yevropi*, 1909, n° 6 ve devamında M. Kovalevski'nin anıları.

Marksist felsefe ve tarihsel materyalizm konusunda en iyi açıklamayı G. V. Plehanov vermiştir, *Yirmi Yıl*, St. Petersburg 1909, 3. baskı; *Savunmadan Saldırıya*, St. Petersburg 1910; *Marksizmin Temel Sorunları*, St. Petersburg 1908; *Eleştirmenlerimizin Bir Eleştirisi*, St. Petersburg 1906; *Birci Tarih Görüşünün Gelişmesi*, St. Petersburg 1908 ve diğer yapıtları. Antonio Labriola, *Materyalist Tarih Görüşü Üzerine* [Rusça], St. Petersburg 1898; ayrıca *Tarihsel Materyalizm ve Felsefe*, St. Petersburg 1906; Franz Mehring, *Tarihsel Materyalizm Üzerine* [Rusça], (*Prosveşçeniye* ve *Molot*'a ait iki baskı), St. Petersburg 1906 ve *Lessing Menkıbesi* [Rusça], St. Petersburg 1908 (Znaniye); ayrıca bakınız Charles Andler (marksist değildir), *Komünist Manifesto. Tarih, Giriş, Yorumlar* [Rusça], St. Petersburg 1906, ayrıca bakınız *Tarihsel Materyalizm*, St. Petersburg 1908, Engels, Kautsky, Lafargue ve daha birçoklarına ait makalelerden oluşan bir derleme; L. Akselrod, *Felsefi Taslaklar*,

* W. Liebknecht, *Karl Marx, Bibliyografik Anılar*. -Ed

** Paul Lafargue, *Marx'ın Kişisel Anıları*. -Ed.

*** Karl Kautsky, *Karl Marx'ın Tarihsel Katkısı, Ustanın Ölümünün Yir-mibeşinci Yıldönümü Üzerine*. -Ed.

**** Clara Zetkin, *Karl Marx ve Mesleği*. -Ed.

Tarihsel Materyalizmin Felsefi Eleştirmenlerine Bir Yanıt, St. Petersburg 1906. Dietzgen'in marksizmden başarısız sapmalarının özel bir savunması, E. Untermann'ın *Die Logischen Mängel des engeren Marxismus** adlı yapıtında bulunabilir, Münih 1910, 753 sayfa (geniş ama pek ciddi olmayan bir çalışma). Hugo Riekess'in, *Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft*, 62, Jahrgang, 1906, 3. Heft, s. 407-32'deki *Die Philosophische Wurzel des Marxismus*** başlıklı çalışması, marksist görüşlerin bir muhalifi tarafından yazılmış, materyalizm açısından bu görüşlerin felsefi bütünlüğünü gösteren *ilginç* bir çalışmadır. Benno Erdmann'ın *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft (Schmollers Jahrbuch)*, 1907, 3. Heft, s. 1-56'daki, *Die Philosophischen Voraussetzungen der materialistischen Geschichtsauffassung**** başlıklı çalışması Marx'ın felsefi materyalizminin bazı temel ilkelerinin çok yararlı bir formülasyonu ve bugünkü kantçılık ve genel olarak bilmesinlercilik açısından ona karşı ileri sürülen iddiaların bir özeti-dur. Rudolph Stammler (kantçı), *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung,***** 2. baskı, Leipzig 1906; Woltmann (gene bir kantçı) *Tarihsel Materyalizm* (Rusça çevirisi, 1901); Vorländer (gene bir kantçı) *Kant ve Marx* [Rusça], St. Petersburg 1909. Ayrıca bir yandan A. Bogdanov, V. Bazarov ve diğerleri, öte yandan ise V. İlyin***** arasındaki polemige de bakınız. (Bircincilerin görüşleri *Marksizm Felsefesinin Bir Özeti*, St. Petersburg 1908; A. Bogdanov, *Büyük Bir Fetişizmin Çöküşü*, Moskova 1909 ve diğer yapıtlarda, V. İlyin'in görüşleri ise *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*, Moskova 1909'da mevcuttur.) Tarihsel materyalizm ve ahlak üzerine: Karl Kautsky, *Ahlak ve Materyalist Tarih Anlayışı*, St. Petersburg 1906 ve Kautsky'nin birçok başka yapıtı; Louis Boudin, *Bugünkü Eleştiriler Işığında Karl Marx'ın Teorik Sistemi*, V. Zasuliç'in editörlüğü altında İngilizce'den çevrilmiştir, St. Petersburg 1908; Hermann Gorter, *Der Historische Materialismus,****** 1909. Marksizme karşı olanların yapıtlarından Jugan-Baronovski'nin *Marksizmin Teorik Temelleri*'ni, St. Petersburg

* E. Untermann, *Dar Marksizmin Mantıksal Kusurları*. -Ed.

** Hugo Riekess, "Marksizmin Felsefi Kökleri", *Bütün Siyasal Bilimler Dergisi*, 62'nci yayın yılı, 1906, s. 407-37 -Ed.

*** Benno Erdmann, "Tarihin Materyalist Anlayışının Felsefi Varsayımları" *Yasama Yönetim ve Ulusal Ekonomi Yılığ*'ında (Schmoller Yılığ), 1907, kitap 3, s. 1-56 -Ed.

**** Rudolph Stammler, *Tarihin Materyalist Anlayışına Göre İktisat ve Yasa*. -Ed.

***** V. İlyin, V. İ. Lenin'in yazınsal takma adlarından biri. -Ed.

***** Hermann Gorter, *Tarihsel Materyalizm*. -Ed.

1907; S. Prokopoviç'in *Marx'ın Bir Eleştirisi*'ni, St. Petersburg 1901; Hammacher'in *Das philosophisch-ökonomische System des Marxismus** adlı yapıtını, Leipzig 1910 (730 sayfa, alıntılar derlemesi); Werner Sombart'ın *Sosyalizm ve Ondokuzuncu Yüzyılda Sosyal Hareket*'ini [Rusça], St. Petersburg; Marx Adler'in (kantçı) *Kausalität und Teleologie*, Viyana 1909; *Marx-Studien* ve gene aynı yazarın *Marx als Denker* adlı yapıtlarını** sayabiliriz.

Hegeli bir idealist olan Giovanni Gentile'in *La filosofia di Marx**** Pisa 1899, başlıklı kitabı da dikkate değer. Yazar, genellikle kantçıların, pozitivistlerin vb. dikkatinden kaçan Marx'ın materyalist diyalektiğinin bazı önemli yönleri üzerinde durmaktadır. Gene bunun gibi: Lévy'nin *Feuerbach*'ı, Marx'ın esas felsefi öncellerinden biri hakkında bir çalışmadır. Marx'ın bazı yapıtlarından alıntılardan oluşan yararlı bir derleme de Çernişevski'nin *Bir Marksistin Not Defteri*'nde bulunabilir, St. Petersburg (*Dyelo*), 1908. Marx'ın ekonomik öğretisi üzerine aşağıdaki kitaplar dikkate değer: Karl Kautsky, *Karl Marx'ın Ekonomik Öğretileri* (Rusça pek çok baskısı vardır), *Tarım Sorunu*, *Erfurt Programı* ve pek çok broşür. Ayrıca bkz: Bernstein, *Marx'ın Ekonomik Öğretisi*, *Kapital*'in *Üçüncü Cildi* (Rusça çeviri, 1905); Gabriel Deville, *Kapital* (*Kapital*'in birinci cildinin açıklaması, Rusça çeviri 1907). Tarım sorunu konusunda, marksistler arasındaki, revizyonizm denen şeyin bir temsilcisi Edvard David'dir, *Sosyalizm ve Tarım* (Rusça çeviri, St. Petersburg 1902). Revizyonizmin bir eleştirisi için ise, V. İlyin, *Tarım Sorunu*, I. kısma bakınız, St. Petersburg 1908. Ayrıca V. İlyin'in aşağıdaki kitaplarına bakınız: *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, 2. baskı, St. Petersburg 1908; *Ekonomik Denemeler ve Makaleler*, St. Petersburg 1899; *Tarımda Kapitalizmin Gelişme Yasaları Üzerine Yeni Veriler*, kitap 1, 1917. Fransa'daki tarımsal ilişkilere ait en son verilere Marx'ın görüşlerinin, bazı sapmalarla uygulanması Compère-Morel'in *La Question agraire et le Socialisme en France*'ında**** bulunabilir. Paris 1912, 455 sayfa. Marx'ın ekonomik görüşlerinin, ekonomik yaşamın son görüngülerine uygulanarak, daha da gelişmiş hali için Hilferding'in *Finans Kapitaline* [Rusça], St. Petersburg 1911, bakınız (Yazarın değer teorisine ilişkin görüşlerindeki önemli hatalar Kautsky'nin "Gold, Papier und Ware" —"Altın, Kağıt Para ve Metalar"— başlıklı makalesinde dü-

* Hammacher, *Marksizmin Felsefi-İktisadi Sistemi*. —Ed.

** Marx Adler, *Nedensellik ve Erekbilim ve Düşünür Olarak Marx*. —Ed

*** Giovanni Gentile, *Marx'ın Felsefesi*. —Ed.

**** Compère-Morel, *Fransa'da Tarım Sorunu ve Sosyalizm*. —Ed.

zeldirilmifltir, *Die Neue Zeit*, XXX, 1; 1912, s. 837 ve 866) ve ayrıca V. İlyin'in *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, 1917; başlıklı yapıtına bakınız. Pyotr Maslov, *Tarım Sorunu*'nda (iki cilt) ve *Ekonomik Gelişmenin Teorisi*'nde bulunabilir, *Die Neue Zeit*, XXIX, 1, 1911.

Burjuva profesörler arasında pek yaygın olan marjinal fayda teorisi denen teori açısından Marx'ın ekonomik öğretisinin bir eleştirisini aşağıdaki yapıtlarda bulunmaktadır: Böhm-Bawerk, *Zum Abschluss des Marxschen Systems** (Berlin 1896, *Staatswiss. Arbeiten, Festgabe für K. Knies*'de), Rusa evirisi, St. Petersburg 1897. *Marx'ın Teorisi ve Eleştirisi* ve ayrıca *Kapital und Kapitalzins*, 2. baskı, iki cilt, Innsbruck, 1900-1902 (Rusa evirisi, *Kapital ve Krlar*, St. Petersburg 1909). Ayrıca bkz: Riekes, *Wert und Tauschwert* (1899),** von Bortkiewicz, *Wertrechnung und Proisrechnung im Marxschen System* (*Archiv für Sozialwissenschaft*, (1906-1907),*** Leo von Buch, *ber die Elemente der politischen Ökonomie. I. Th. Die Intensität d. Arbeit, Wert u. Preis***** (Rusa da yayınlanmıştır). Marksist açıdan Böhm-Bawerk'in eleştirisinin bir tahlili için Hilferding'in *Böhm Bawerks Marx Kritik*'ine***** (*Marx-Studien*, I. band, Vienna, 1904) ve *Die Neue Zeit*'ta yayınlanmış olan daha kısa makalelere bakınız.

Marksizmin yorumunda ve gelişmesinde iki temel akım —"revizyonist" ve radikal ("ortodoks")— ile ilgili olarak bkz: Eduard Bernstein'in *Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Almanca orijinali, Stuttgart 1899; Rusça evirisi: *Tarihsel Materyalizm*, St. Petersburg 1901 ve *Toplumsal Sorunlar*, Moskova 1901); ayrıca bkz: *Tarihten ve Sosyalizmin Teorisinden* başlıklı yapıtı, St. Petersburg 1902. Bernstein'a bir yanıt, Karl Kautsky'nin *Bernstein und des sozialdemokratische Programm*'ında (Almanca orijinali, Stuttgart 1899, dört baskı halinde Rusça evirisi; 1905-1906). Fransız marksist yazını için bkz: Jules Guesde. *Quatre ans de lutte des classes, En garde*; ve *Questions d'hier et d'aujourd'hui* (Paris 1911);***** Paul Lafargue, *Le*

* Böhm-Bawerk, *Karl Marx ve Sisteminin Sonucu*. —Ed.

** Riekes, *Değeri ve Değeri*, (1895). —Ed.

*** Von Bortkiewicz, *Marksist Sistemde Değeri Hesaplanması ve Fiyatın Hesaplanması* (*Toplumsal Bilimler Arşivi* 1906-07). —Ed.

**** Leo von Buch, *Ekonomi Politigin ğeleri zerine, Emegin Yeginligi, Değeri ve Fiyat*. —Ed.

***** Hilferding. *Böhm-Bawerk'in Marx'ı Eleştirisi*. —Ed.

***** Jules Guesde, *Sınıf Savaşınının Dört Yılı, Dikkat! Günün Sorunları*, Paris 1911. —Ed.

déterminisme économique de K. Marx (Paris 1909);* Anton Pannekoek, *Zwei Tendenzen in der Arbeiterbewegung*.**

Marksist sermaye birikimi teorisi üzerine Rosa Luxemburg'un yeni bir yapıtı vardır, *Die Akkumulation des Kapitals* (Berlin 1913)*** ve onun Marx'ın teorisini yanlış yorumlamasına ilişkin bir tahlili de Otto Bauer yapmıştır. *Die Akkumulation des Kapitals* (*Die Neue Zeit*, XXX, 1, 1913, s. 831 ve 862).**** Ayrıca bkz: *Vorwärts*'de Eckstein ve 1913 yılında *Bremer Bürger-Zeitung*'da Pannekoek.

Marksizm üzerinde eski Rus yazınından şu aşağıdakileri belirtmek gerek: B. Çiçerin, "Alman Sosyalistleri", Bezobrazov'un *Siyasal Bilim Derlemesi*'nde, St. Petersburg 1888 ve *Siyasal Doktrinler Tarihi*, kısım 5, Moskova 1902, 156 sayfa; yukardakine Zieber tarafından verilen bir yanıt, "Bay Çiçerin'in Gözlükleriyle Alman İktisatçıları", *Toplu Yapıtlar*'ında, c. II, St. Petersburg 1900; L. Slonimski, *Karl Marx'ın Ekonomik Öğretisi*, St. Petersburg 1898; N. Zieber, *Sosyal Ekonomik Araştırmalarında David Ricardo ve Karl Marx*, St. Petersburg 1885 ve iki ciltlik *Toplu Yapıtlar*'ında St. Petersburg 1900. Ayrıca J. Kaufmann'ın (J. K.-n) 1872 *Vestnik Yevropi*, 1872, n° 5'te *Kapital* üzerine bir gözden geçirmesi — bu makale, Marx'ın *Kapital*'in ikinci baskısına ekinde J. K.-n'ın savlarını diyalektik-materyalist yönteminin doğru bir açıklaması olarak kabul etmiş ve aktarmış olması gerçeğiyle dikkati çekmektedir.

Marksizm konusunda Rus Narodnikleri —N. K. Mihaylovski— *Russkoye Bogatstvo*'da, 1894, n° 10 ve 1895, n° 1 ve 2; ayrıca *Toplu Yapıtlar*'ında yeniden basılmış olan P. Struve'nin *Eleştirel Notlar*'ı (St. Petersburg 1894) üzerine görüşler. Mihaylovski'nin görüşleri marksist bir açıdan, K. Tulin (V. İlyin) tarafından *Ekonomik Gelişmemizi Niteleyen Veriler*'inde tahlil edilmiştir (St. Petersburg 1895, sansür tarafından yok edilmiştir), sonradan V. İlyin'in *Oniki Yıl Boyunca*'sında yeniden basılmıştır, St. Petersburg 1908. Diğer narodnik yapıtlar: V. V., *Siyaset Çizgilerimiz*, St. Petersburg 1892 ve *Yetmişlerden Yirminci Yüzyıla*, St. Petersburg 1907; Nikolay-on, *Reform Sonrası Toplumsal Ekonomimizin Özeti*, St. Petersburg 1893; V. Çernov, *Marksizm ve Tarım Sorunu*, St. Petersburg 1906 ve *Felsefi ve Sosyolojik Denemeler*, St. Petersburg 1907.

* Paul Lafargue *İktisadi Belirlenimcilik, Karl Marx'ın Tarihsel Yöntemi*, Paris 1909. -Ed.

** Anton Pannekoek, *Emek Hareketinde İki Eğilim*. -Ed.

*** Rosa Luxemburg, *Sermayenin Birikimi*, Berlin 1913. -Ed.

**** Otto Bauer, *Sermayenin Birikimi* (*Die Neue Zeit*, XXX, I, 1913, s. 831 ve 862). -Ed.

Narodniklerin yanısıra şu aşağıdakilere de değinebiliriz: N. Karrayev, *Tarihsel Materyalizm Üzerine Eski ve Yeni Denemeler*, St. Petersburg 1896, 1913'te *Ekonomik Materyalizmin Bir Eleştirisi* başlığı altında 2. baskı; Masarik, *Marksizmin Felsefi ve Sosyolojik Temelleri* [Rusça], Moskova 1900; Croce, *Tarihsel Materyalizm ve Marksçı İktisat* [Rusça], St. Petersburg 1902.

Marx'ın görüşlerinin doğru bir değlendirmesi için, onun en yakın düşünce ve çalışma arkadaşı Friedrich Engels'in yapıtlarını tanımak esastır. Engels'in tüm yapıtlarını hesaba katmadan marksizmi anlamak ve sunmak olanaksızdır.

Anarşizm açısından Marx'ın bir eleştirisi için bkz: V. Çerkezov, *Marksizmin Öğretileri*, iki bölüm, St. Petersburg 1905; V. Tucker, *Bir Kitabın Bedeli* [Rusça], Moskova 1907; Sovel (sendikalist), *Modern Ekonominin Toplumsal İncelemeleri*, Moskova 1908.

Nasıl bir zeka meşalesi söndü
Nasıl bir yürek durdu!*

5 Ağustos (yeni sistemde) 1895'te Friedrich Engels, Londra'da öldü. Dostu (1883'te ölen) Karl Marx'tan sonra, Engels, bütün uygar dünyanın modern proletaryasının en yetkin bilim adamı ve öğretmeniydi. Kaderin Karl Marx ve Friedrich Engels'i biraraya getirdiği tarihten bu yana, iki arkadaş, yaşamlarını, çalışmalarını ortak bir amaca adadılar. Ve bu yüzden Friedrich Engels'in proletarya uğruna neler yapmış olduğunu anlamak için, çağdaş işçi sınıfı hareketinin gelişiminde Marx'ın öğretisi ve çalışmasının önemi konusunda açık bir fikre sahip olmak gerekir. Marx ve Engels, işçi sınıfı ve onun taleplerinin, burjuvazi ile birlikte kaçınılmaz olarak proletaryayı yaratan ve örgütleyen mevcut iktisadi sistemin zorunlu bir sonucu olduğunu ilk gösterenlerdir. Onlar, insanlığı, onu halen ezmekte olan kötülüklerden kurtaracak ola-

* Bu satırlar, *Dobrolibov'un Anısına*, Nikolay Nekrasov'un bir şiirinden alınmıştır. —Ed.

nın, yüce duygulu bireylerin iyi niyetli girişimleri değil de örgütlenmiş proletaryanın sınıf savaşımı olduğunu gösterdiler. Marx ve Engels, bilimsel çalışmalarıyla, sosyalizmin, hayalcilerin bir buluşu olmadığını, ama modern toplumdaki üretici güçlerin gelişiminin nihai amacı ve zorunlu bir sonucu olduğunun ilk açıklamasını yapanlardır. Günümüze kadar olan kayıtlı tarih, sınıf savaşımının, belirli toplumsal sınıfların ötekiler üzerindeki birbirini izleyen egemenlik ve zafetlerinin tarihi olmuştur. Ve, sınıf savaşımı ve sınıf egemenliğinin temelleri —özel mülkiyet ve anarşik toplumsal üretim— kayboluncaya dek bu sürecektir. Proletaryanın çıkarı, bu temellerin yıkılmasını gerektirir ve bu nedenle, örgütlenmiş işçilerin bilinçli sınıf savaşımı bunlara karşı yöneltilmelidir. Ve her sınıf savaşımı, politik bir savaşımdır.

Marx ve Engels'in, bu görüşleri, şimdi, kurtuluşları için kavga veren bütün proleterler tarafından benimsenmiştir. Ama kırklarda, iki arkadaş zamanlarının sosyalist yazınına ve toplumsal hareketlerine katıldıklarında, tamamen yeniydiler. O yıllarda siyasal özgürlük savaşımına, kralların, polis ve din adamlarının despotizmine karşı savaşıma katılan, yetenekli ve yeteneksiz, dürüst ve dürüst olmayan, burjuvazinin çıkarları ile proletaryanın çıkarları arasındaki uzlaşmaz karşıtlığı gözlemleyemeyen birçok insan vardı. Bu kimseler, işçilerin bağımsız bir toplumsal güç olarak hareket etmeleri düşüncesini kabul edemiyorlardı. Öte yandan, yalnızca yöneticileri ve egemen sınıfları çağdaş toplumsal düzenin adaletsizliklerine inandırmanın yeterli olacağına ve o zaman yer yüzünde barışın ve evrensel refahın kolayca kurulacağına inanan, kimi de deha sahibi, birçok hayalci vardı. Savaşsız bir sosyalizmin düşünüyüyorlardı. Ensonu, o zamanın sosyalistlerinin hemen hepsi ve genel olarak işçi sınıfının dostları, proletaryayı yalnızca bir *çıban* olarak görüyorlar, ve sanayinin büyümesiyle, onun da nasıl büyüdüğünü dehşetle seyrediyorlardı. Bu yüzden de, tümü, sanayinin ve proletaryanın gelişimini durduracak, "tarih tekerleğini" durduracak araçlar arıyorlardı. Marx ve Engels, proletaryanın gelişmesi

konusundaki genel korkuyu paylaşmıyorlardı; tam tersine, bütün umutlarını proletaryanın sürekli büyümesine bağlıyorlardı. Proleterler ne denli çoğalırsa, devrimci sınıf olarak güçleri o denli büyük, sosyalizm o kadar yakın ve o kadar olanaklı olacaktır. Marx ve Engels'in işçi sınıfına yapmış oldukları hizmetler, birkaç sözcük içinde şöyle ifade edilebilir: Onlar işçi sınıfına kendini tanımayı, kendi bilincine ulaşmayı öğretiler, ve hayallerin yerine bilimi koydular.

İşte bunun içindir ki, Engels'in adı ve yaşamı her işçi tarafından bilinmelidir. İşte bunun içindir ki, bütün yayınlarımızda olduğu gibi, Rus işçi sınıfının bilincini uyandırmayı amaçlayan bu makaleler derlemesinde de, modern proletaryanın iki büyük öğretmeninden biri olan Friedrich Engels'in yaşamını ve çalışmasını özetlemek zorundayız.

Engels, 1820 yılında, Prusya krallığının Ren eyaletindeki Barmen'de doğdu. Babası bir imalatçı idi. 1838'de Engels, aile koşullarının zorlaması nedeniyle, lise öğrenimini yarıda bırakarak, Bremen'deki bir ticarethaneye katip olarak girmek zorunda kaldı. Ticari işler, Engels'in, siyasal ve bilimsel eğitimini sürdürmesini engellemedi. Daha lisede iken otok-rasi ve bürokratların zorbalığına karşı kin beslemeye başlamıştı. Felsefe çalışmaları onu daha da ileri götürdü. Bu sırada Hegel'in öğretisi, Alman felsefesine egemendi, Engels, onun izleyicisi oldu. Her ne kadar Hegel'in kendisi Berlin Üniversitesinde bir profesör olarak hizmetinde bulunduğu mutlakiyetçi Prusya devletinin bir hayranı idiyse de, Hegel'in *öğretileri* devrimciydi. Hegel'in insan aklına ve haklarına olan inancı, ve evrenin durmadan değişen ve gelişen bir süreç içinde olduğu yolundaki Hegel felsefesinin temel tezi, Berlinli filozofun bazı öğretilerini —mevcut durumu kabul etmeyi reddedenleri— bu duruma karşı savaşımın da mevcut yanlışa ve hüküm süren kötülöklere karşı savaşımın da evrensel öncesiz ve sonrasız gelişmenin yasası içinde kök saldığı düşüncesine götürdü. Eğer her şey geliyor, eğer bir türden kurum, yerini bir başkasına bırakıyorsa, neden Prusya kralının mutlakiyeti ya da Rus çarının mutlakiyeti, geniş

bir çoğunluğun zararına, ufak bir azınlığın zenginleşmesi, ya da burjuvazinin halk üzerine egemenliği, sonsuzluğa dek devam etsindi? Hegel'in felsefesi aklın ve düşüncelerin gelişiminden söz ediyordu; *idealistti*. Aklın gelişiminden, doğanın, insanın, ve insan ilişkilerinin, toplumsal ilişkilerin gelişimi çıkarılıyordu. Marx ve Engels, Hegel'in öncesiz ve sonrasız gelişim süreci düşüncesini alkoyarlarken* peşin yargıyla kabul edilen idealist görüşü reddettiler, yaşama bakarken gördüler ki doğanın gelişimini açıklayan şey zihnin gelişimi değildir, tersine, zihnin açıklanması doğadan, maddeden çıkarılmalıdır... Hegel ve öteki hegelcilerden farklı olarak Marx ve Engels, materyalisttiler. Dünyaya ve insanlığa materyalist açıdan bakarak, tıpkı bütün doğal görüngülerin temelinde maddi nedenler olduğu gibi aynı şekilde insan toplumunun gelişmesinin de maddi güçlerin, üretici güçlerin gelişimiyle koşullandırıldığını gördüler. Gereksinmelerinin giderilmesi için gerekli olan şeylerin üretiminde insanların birbiriyle olan ilişkileri, üretici güçlerin gelişimine bağlıdır. Ve toplumsal yaşamın bütün görüngülerini, insanın özlemlerini, fikirlerini ve yasalarını açıklayan da bu ilişkilerdir. Üretici güçlerin gelişimi, özel mülkiyet temeline dayanan toplumsal ilişkileri yaratmaktadır, ama şimdi görüyoruz ki, üretici güçlerin bu aynı gelişimi, çoğunluğu mülkiyetten yoksun bırakıyor ve onu ufak bir azınlığın elinde biriktiriyor. Modern toplumsal düzenin temeli olan mülkiyeti ortadan kaldırıyor, bizzat o, sosyalistlerin önlerine koydukları hedefin ta kendisine doğru çabılıyor. Sosyalistlerin yapması gereken tek şey, modern toplumdaki durumuna bağlı olarak, hangi toplumsal gücün sosyalizmin gerçekleştirilmesinde çıkarı olduğunu kavramak ve bu güce çıkarlarının ve tarihsel görevinin bilincini vermektir. Bu güç, proletaryadır. Engels proletaryayı İngiltere'de, babasının ortağı bulunduğu ticarethane-

* Marx ve Engels, entelektüel gelişmelerinde büyük Alman filozoflarına, özellikle de Hegel'e çok şey borçlu olduklarını sık sık belirtmişlerdir. "Alman felsefesi, hele Hegel felsefesi olmasaydı" diyor Engels, "bilimsel sosyalizm hiçbir zaman kurulamazdı". [Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, Ön-söz, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 25. -Ed.

de çalışmak için 1842 yılında geldiği, İngiliz sanayisinin merkezi olan Manchester'da tanıdı. Engels, burda, fabrikanın bürosunda oturmakla yetinmedi, işçilerin tıkıldıkları kenar mahalleleri gezdi, onların çektikleri yoksulluk ve eziyeti kendi gözleriyle gördü. Ama kendini kişisel gözlemleriyle sınırlamadı. İngiliz işçi sınıfının durumu hakkında kendinden önce yazılanların tümünü okudu, ele geçirebildiği bütün resmî belgeleri büyük bir dikkatle inceledi. Bu çalışma ve gözlemlerin ürünü 1845'te yayınlanan bir kitap oldu: *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'nu yazarak, yapmış olduğu büyük hizmetin ne olduğunu, yukarda belirtmiştik. Engels'ten önce de, birçok kimse, proletaryanın acılarını yazmış ve ona yardımın gerekli olduğunu belirtmiştir. Proletaryanın *yalnızca* acı çeken bir sınıf *olmadığını*; aslında proletaryayı dayanılmaz bir biçimde ileri iten ve nihai kurtuluşu için savaşılmaya zorlayan şeyin içinde bulunduğu utanç verici ekonomik durum olduğunu söyleyen *ilk* kişi *Engels*'tir. Ve savaşan proletarya *kendine yardım edecektir*. İşçi sınıfının politik hareketi, kaçınılmaz olarak, işçileri tek kurtuluşlarının sosyalizmde olduğunu kavramaya götürecektir. Öte yandan sosyalizm ancak, işçi *sınıfının siyasal* savaşımının amacı olduğu zaman, bir güç olacaktır. Engels'in İngiltere'de işçi sınıfının durumu üzerine yazmış olduğu kitabının temel fikirleri, şimdi düşünen ve savaşım veren proletaryanın tümü tarafından benimsenen, ama o zaman, tümüyle yeni olan fikirlerdir. Bu fikirler, İngiliz proletaryasının sefaletinin gerçeğe en yakın ve en çarpıcı görüntüleriyle dolu ve çekici bir üslupla yazılmış bir kitaba yerleştirilmişlerdi. Kitap, kapitalizmin ve burjuvazinin müthiş bir suçlaması idi ve derin bir etki yarattı. Engels'in kitabı, modern proletaryanın durumunu en iyi biçimde sergileyen bir belge olarak, her yerde anılmaya başlandı. Ve, gerçekten de, ne 1845'ten önce, ne de daha sonra, işçi sınıfının sefaletinin öylesine çarpıcı ve öylesine gerçek bir betimlemesi çıkmıştır.

Engels'in sosyalist oluşu, İngiltere'ye gelmesinden sonra-

dır. Manchester'da o zamanın İngiliz işçi hareketinde etkin olan kişilerle ilişki kurdu ve İngiliz sosyalist yayınları için yazmaya başladı. 1844'te Almanya'ya dönerken, Paris'te, daha önceden mektuplaştığı Marx ile tanıştı. Paris'te, Fransız sosyalistleri ve Fransız yaşamının etkisiyle Marx da sosyalist olmuştu. Burada, iki dost, *Kutsal Aile, ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi* adı altında ortaklaşa bir kitap yazdılar. *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*'ndan bir yıl önce yayınlanan ve büyük bölümü Marx tarafından yazılan bu kitap, temel düşüncelerini yukarıda anlatmış olduğumuz, devrimci materyalist sosyalizmin temellerini içermektedir. "Kutsal Aile", filozof olan Bauer kardeşler ve onların izleyicilerine verilen mizahi addır. Bu beyler, bütün gerçeklerin üstünde, partiler ve siyasetin üstünde duran, bütün pratik eylemleri reddeden, ve yalnızca çevredeki dünyayı ve orda oluşan olayları "eleştirel" bir biçimde seyreden bir eleştiri öğütlüyorlardı. Bu beyler, Bauerler, proletaryayı eleştirel olmayan bir kitle olarak horgörüyorlardı. Marx ve Engels, bu saçma ve zararlı eğilime şiddetle karşı çıktılar. Egemen sınıflar ve devlet tarafından horlanan işçinin gerçek (asıl) insani kişiliği adına, kenardan seyreden bir tutum değil de, daha iyi bir toplum düzeni uğruna savaşım istiyorlardı. Onlar, kuşku yok ki, proletaryayı, bu savaşımı yürütebilecek olan ve bundan yararlanacak olan güç olarak görüyorlardı. Daha *Kutsal Aile*'den önce, Engels, Marx ve Ruge'un *Deutsche-Französische Jahrbücher*'inde,* özel mülkiyet kuralının zorunlu sonuçları olarak değerlendirdiği, çağdaş iktisadi düzenin başlıca görüngülerini, sosyalist bir açıdan incelediği "Ekonomi Politığın Bir Eleştiri Denemesi"ni yayınladı. Marx'ın ekonomik politik bilimini, çalışmalarının gerçek bir devrim yarattığı bu bilimi, incelemeye karar vermesinde, Engels'le temasının bir etken olduğunda kuşku yoktur.

1845'ten 1847'ye kadar Engels, Brüksel ve Paris'te bilimsel incelemeler ile Brüksel ve Paris'teki Alman işçileri ara-

* Engels'in "Ekonomi Politığın Bir Eleştiri Denemesi" (Karl Marx, 1844 *Elyazmaları*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 352-383.). -Ed.

sımdaki pratik çalışmaları birleştirerek yaşadı. Burda, Marx ve Engels, gizli Alman Komünist Birliği ile ilişkiler kurdular, birlik, onları, kendi kurmuş oldukları sosyalizmin temel ilkelerinin açıklanması ile görevlendirdi. Marx ve Engels'in ünlü *Komünist Parti Manifestosu* böyle doğdu, 1848'de yayınlandı. Bu küçük kitapçık ciltler değerindedir: bu güne kadar onun ruhu uygar dünyanın örgütlenmiş ve savaşım vermekte olan tüm proletaryasına güç vermiştir ve ona yol göstermiştir.

Önce Fransa'da patlayan ve sonra da öteki batı Avrupa ölkelerine yayılan 1848 Devrimi, Marx ve Engels'i gerisingeri, doğdukları öлкеye götürdü. Burada, Renan Prusyası'nda, Köln'de yayınlanan demokratik *Neue Rheinische Zeitung*'un yönetimini aldılar. İki arkadaş Renan Prusyası'ndaki bütün devrimci-demokratik amacın candamarı oldular. Gericici güçlere karşı, halkın özgürlüğünü ve çıkarlarını savunmada sonuna kadar savaşım verdiler. Bildiğimiz gibi, gericiler üstün geldiler. *Neue Rheinische Zeitung* yasaklandı. Sürgün olduğu sırada Prusya yurttaşlık hakkını yitirmiş olan Marx, sınırdışı edildi; Engels silahlı halk ayaklanmasında yerini aldı, üç muharebede, özgürlük için dövüştü, ve isyancıların yenilgisinden sonra, İsviçre yoluyla Londra'ya katı.

Marx da Londra'ya yerleşti. Engels kırklarda çalışmış olduğu Manchester ticari firmasında, kısa zaman sonra yeniden katip oldu, daha sonra da, oraya ortak oldu. 1870'e kadar, Marx Londra'da yaşarken o Manchester'da yaşadı, ama bu, onların en canlı bir fikir alışverişini sürdürmelerini engellemedi: aşağıyukarı her gün mektuplaştılar. Bu mektuplaşmalarda, iki arkadaş, karşılıklı görüşlerini ve buluşlarını birbirlerine iletiler ve bilimsel sosyalizmin hazırlanmasında işbirliğini sürdürdüler. 1870'te Engels, Londra'ya geçti ve en etkin nitelikteki ortak entelektüel yaşantıları, 1883'te Marx'ın ölümüne kadar sürdü. Bu çalışmaların meyvesi, Marx yönünden, çağımızın ekonomi politiğinin en büyük yapıtı olan *Kapital*, Engels yönünden de irili ufaklı bir dizi yapıtı oldu. Marx, kapitalist iktisadın karmaşık olgularının tah-

lili üzerinde çalıştı. Engels, yalın bir dille yazılmış, çoğu polemik niteliğinde tarihin metaryalist anlayışı ve Marx'ın iktisadi teorisinin ışığında, daha genel bilimsel sorunları ve geçmişin ve bugünün değişik olgularını kapsayan yapıtlar yazdı. Engels'in yapıtları arasında şunları sayabiliriz: Dühring'e karşı (felsefe, doğa bilimleri ve toplumsal bilimlerin çok önemli sorunlarını tahlil ettiği) polemik yapıt.* *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*** (Rusçaya çevrilmiş ve 3. baskı St. Petersburg'da 1895'te yayınlanmıştır), *Ludwig Feuerbach**** (Rusça çevirisi ve notları G. Plehanov tarafından yapılmıştır. Cenevre 1892), Rus hükümetinin dış politikası üzerine bir makale (Rusçaya çevrilmiş ve Cenevre'de *Sotsial Demokrat*,¹⁴ n° 1 ve 2'de yayınlanmıştır), konut sorunu üzerine parlak makaleler,**** ve ensonu, Rusya'nın ekonomik gelişimi konusunda, iki küçük ama çok değerli makale (*Rusya Konusunda Friedrich Engels****** Zasuhiç tarafından 1894'te Cenevre'de Rusçaya çevrilmiştir). Marx, sermaye üzerine yapmış olduğu engin çalışmanın son düzeltmelerini yapmadan öldü. Ne var ki, müsveddeler tamamlanmıştı, arkadaşının ölümünden sonra, Engels, *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin hazırlanması ve yayınlanması gibi ağır bir görevi yükümlendi. İkinci cildi 1885'te, üçüncü cildi de 1894'te yayınladı (ölümü dördüncü cildin hazırlanmasını önledi)¹⁵. Bu iki cilt son derece büyük bir emek gerektirmiştir. Avusturyalı sosyal-demokrat Adler, haklı ola-

* Bu hayranlık verici ölçüde zengin ve öğretici bir kitaptır [Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995. -Ed.]. Ne yazık ki, ancak küçük bir bölümü, sosyalizmin gelişmesinin tarihsel anahatlarını içeren bir bölümü, Rusçaya çevrilmiş bulunmaktadır. [Friedrich Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, *Anti-Dühring*'in üç bölümüne dayanılarak hazırlanmıştır. -Ed.]

** Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara 1992. -Ed.

*** Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, Sol Yayınları, Ankara 1992. -Ed.

**** Engels'in "Konut Sorunu" adlı makalesi (Marx and Engels, *Selected Works*, vol. I, s. 546-635) [*Konut Sorunu*, Ankara 1992, Sol Yayınları]. -Ed.

***** Engels'in "Rusya'da Toplumsal İlişkiler Üzerine" adlı makalesi ve ona düştüğü not, *Frederik Engels on Russia* adıyla, Cenevre'de, 1894'te yayınlanmıştır. -Ed.

rak *Kapital*'in ikinci ve üçüncü cildini yayınlamakla Engels'in, dostu olan bir dehaya yüce bir anıt, farkında olmadan, üzerine, silinmez bir biçimde kendi adını kazıdığı bir anıt diktiğini belirtmiştir. Gerçekten de *Kapital*'in bu iki cildi, iki insanın yapıtıdır: Marx ve Engels'in. Eski hikayeler, dostluğun çeşitli dokunaklı örnekleriyle doludur. Avrupa proletaryası diyebilir ki, onun bilimi, aralarında, insan dostluğu konusunda en dokunaklı eski hikayelerin de ötesine geçen bir ilişki bulunan iki bilim adamı ve savaşçı tarafından yaratılmıştır. Engels, her zaman —ve, genel olarak, çok haklı olarak— kendisini Marx'tan sonraya koymuştur. Eski bir arkadaşına "Marx hayatta iken, ben ikinci keman oldum"* diye yazmaktadır. Yaşayan Marx'a olan sevgisi ve ölen Marx'ın anısına saygısı sınırsızdı. Bu boyun eğmez savaşçı, ve bu sert düşünür, derin bir sevgi ile dolu bir ruh taşıyordu.

1848-49 hareketinden sonra, Marx ve Engels sürgünde kendilerini yalnızca bilimsel araştırmalarla sınırlamadılar. 1864'te Marx, Uluslararası Emekçiler Derneğini kurdu, ve bu kuruluşa bir on yıl boyunca önderlik etti. Engels de bu çalışmalarda aktif bir görev aldı. Marx'ın fikirlerine uygun olarak, bütün ülkelerin proletaryasını birleştiren Enternasyonal Derneğin çalışması, işçi sınıfı hareketinin gelişmesinde son derece önemli bir yer tutmaktadır. Ama, Enternasyonal Derneğin yetmişlerde kapatılması bile, Marx ve Engels'in birleştirici rollerini aksatmadı. Tersine, denilebilir ki, işçi sınıfının manevi önderleri olarak, önemleri, hareketin kendisinin kesintisiz büyümesi nedeniyle, sürekli olarak arttı. Marx'ın ölümünden sonra Engels, Avrupa sosyalistlerinin danışmanı ve önderi olmayı tek başına sürdürdü. Onun öğüt ve direktifleri, aynı ölçüde, hükümetin zulmüne karşın, hem güçleri hızla ve durmadan büyüyen Alman sosyalistleri tarafından, hem de ilk adımlarını iyi düşünmek ve tartmak zorunda olan İspanyol, Romanyalı ve Ruslar gibi geri kalmış ülkelerin temsilcileri tarafından tutuluyordu. Bunların hepsi, yaşlı Engels'in zengin bilgi ve deneyim hazinesinden ya-

* Engels'in J. F. Becker'e 15 Ekim 1884 tarihli mektubu. —Ed.

rarlamyorlardı.

Rusça bilen ve Rusça kitaplar okuyan Marx ve Engels, bu ülkeye canlı bir ilgi duymuşlardı, Rus devrimci hareketini sempatiyle izlemişler ve Rus devrimcileri ile ilişkiyi sürdürmüşlerdi. Her ikisi de, *demokrat* olduktan sonra sosyalist olmuşlardı, ve siyasal despotluğa karşı duydukları demokratik *kin* son derece güçlü idi. Siyasal despotlukla ekonomik baskı arasındaki bağın derin bir teorik anlayışı ile bu dolaysız siyasal duygunun birleşmesi, ve ayrıca da zengin yaşam deneyimleri, Marx ve Engels'e, benzersiz bir *siyasal* duyarlılık kazandırmıştı. İşte bunun içindir ki, bir avuç Rus devrimcisinin zorlu çar yönetimine karşı kahramanca savaşımları, bu iki güngörmüş devrimcinin kalbinde en sempatik yankısını bulmuştu. Öte yandan, aldatmaca ekonomik yararlar uğruna, Rus sosyalistlerinin en acil ve en önemli görevinden, yani siyasal özgürlüğün kazanılması görevinden yüz çevirme eğilimi, doğal olarak onlarca kuşkuyla karşılandı, hatta bu, toplumsal devrimin büyük davasına doğrudan bir ihanet olarak değerlendirildi. "İşçilerin kurtuluşu, işçi sınıfının kendi eseri olmalıdır"* — Marx ve Engels durup dinlenmeden bunu öğretiler. Ama iktisadi kurtuluş uğruna dövüşmek için proletarya, belli *siyasal* haklar kazanmak zorundadır. Ayrıca Marx ve Engels, Rusya'daki bir siyasal devrimin, aynı zamanda batı Avrupa işçi sınıfı için de çok büyük önemi olacağını açıklıkla görmüşlerdi. Mutlakiyetçi Rusya, her zaman, genel olarak Avrupa gericiliğinin bir kalesi olmuştur. Almanya ve Fransa arasında uzun bir süre için anlaşmazlık tohumları eken 1870 Savaşının bir sonucu olarak, Rusya'nın yararlandığı olağanüstü elverişlilikteki uluslararası durum, hiç kuşku yok ki yalnızca gerici bir güç olarak mutlakiyetçi Rusya'nın önemini artırmış oldu. Ancak özgür bir Rusya, ne Polonyalıları, Finlileri, Almanları, Ermenileri ya da öteki

* K. Marx, "Uluslararası Emekçiler Derneğinin Genel Tüzüğü" [Marx-Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, Ankara 1989, s. 151], ve F. Engels, "1890 Almanca Baskıya Önsöz", *Manifesto of the Communist Party*, [Marx-Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 97]. —Ed.

küçük uluslardan birini ezme, ne de durmadan Fransa ve Almanya'yı birbirlerine düşürme gereğini duymayan bir Rusya, modern Avrupa'nın savaş yükünden kurtulmasını, özgürce nefes almasını sağlayacak, Avrupa'daki bütün gerici unsurları zayıflatacak ve Avrupa işçi sınıfını güçlendirecektir. İşte bu yüzden Engels, Rusya'da siyasal özgürlüğün yerleşmesini, batıda işçi sınıfı hareketlerinin ilerlemesi için de, gönülden istemişti. Onun kişiliğinde Rus devrimcileri en iyi dostlarını yitirmiş oldu.

Friedrich Engels'in, proletaryanın büyük savaşçısının ve öğretmeninin anısı hep yaşayacak!

1895 Sonbaharı

MARKSİZMİN ÜÇ KAYNAĞI VE ÜÇ ÖĞESİ

UYGAR dünyanın her köşesinde, Marx'ın öğretileri, marksizme bir çeşit "zararlı mezhep" gözü ile bakan, (resmî ve liberal) bütün burjuva bilimin aşırı düşmanlığını ve nefretini uyandırmaktadır. Ve, başka bir tutum da beklenemez, çünkü sınıf çatışması temeline dayanan bir toplumda, "tarafsız" toplumsal bilim yoktur. *Bütün* resmî ve liberal bilim, şu ya da bu biçimde ücretli köleliği *savunmaktadır*; oysa marksizm bu köleliğe karşı amansız bir savaş açmıştır. Ücretli köle temeline dayanan bir toplumda bilimin tarafsız olmasını beklemek, sermayenin kârlarını azaltarak işçilerin ücretlerini artırmak gerekip gerekmediği sorununda, fabrikatörlerden tarafsızlık ummak kadar aptalca bir saflıktır.

Dahası var. Felsefe tarihi ve toplumsal bilim tarihi bize tam bir açıklıkla gösteriyor ki, marksizmde, dünya uygarlığının gelişim çizgisi *dışında* doğmuş, dar görüşlü, taşlaşmış bir

öğreti olan "sektarizm"e benzer hiçbir şey yoktur.

Tam tersine, Marx'ın dehası, tamamen, insanlığın en önde gelen beyinlerinin getirdiği sorulara yanıtlar sağlamış olmasındadır. Onun öğretisi, felsefenin, ekonomi politiğin ve sosyalizmin en büyük temsilcilerinin öğretilerinin, dolaysız ve doğrudan bir *devamı* olarak doğmuştur.

Marksist öğreti güçlüdür, çünkü doğrudur. Kapsamlı ve uyumludur ve insana kör inancın, gericiliğin, ve burjuva bas-kısını savunmanın hiçbir biçimiyle bağdaşmayan, eksiksiz bir dünya görüşü sağlar. Alman felsefesi, İngiliz ekonomi poli-tiği ve Fransız sosyalizminin temsil ettiği, insanlığın 19. yüzyılda yarattığı en iyi ürünlerin, meşru mirasçısıdır.

İşte, kısaca özetleyeceğimiz, marksizmin üç kaynağı ve aynı zamanda üç ögesi bunlardır.

I

Marksizmin felsefesi *materyalizmdir*. Avrupa'nın modern tarihi boyunca ve özellikle 18. yüzyıl sonlarında, her türlü orta-çağ saçmalığına, kuruluş ve düşüncelerdeki serfliğe karşı kesin bir savaş verilen Fransa'da, materyalizm, doğal bilimle-rin öğretilerine bağlı, kör inanca, yobazlığa, ve bunun gibi şeylere düşman, tek tutarlı felsefe olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, demokrasi düşmanları, her zaman, materyalizmi, "çürütmek", yıkmak ve türlü lekelemelerle gözden düşürmek için çok çaba harcamışlar ve eninde sonunda dinin savunul-ması ya da desteklenmesi anlamına gelen, felsefi idealizmin çeşitli biçimlerinin savunuculuğunu yapmışlardır.

Marx ve Engels, felsefi materyalizmi en kararlı bir tu-tumla savundular ve bu temelden her sapışta ne derin hata-lar işlendiğini tekrar tekrar açıkladılar. Bu görüşler, En-gels'in, —her bilinçli işçinin el kitabı olan *Komünist Mani-festo*'da olduğu gibi—, *Ludwig Feuerbach* ve *Anti-Dühring* isimli yapıtlarında da bütün açıklık ve ayrıntılarıyla ortaya konmuştur.

Ama Marx 18. yüzyıl materyalizmi ile yetinmedi, felsefe-

yi daha yüksek bir düzeye çıkardı. Onu, Alman klasik felsefesinin başarılarıyla, özellikle sonradan Feuerbach'ın materyalizmine yolaçmış olan, Hegel sisteminin başarılarıyla zenginleştirdi. Esas başarı, *diyalektikti*, yani en tam, en derin ve en kapsamlı biçimiyle, gelişim öğretisi, bize, sonsuz bir biçimde gelişen maddeyi yansıtan insan bilgisinin göreceliği öğretisiydi. Doğal bilimlerin son buluşları —radyum, elektronlar, elementlerin biçim değiştirmeleri— eski ve çürümüş idealizme "yeniden" dönen, burjuva filozoflarının öğretilerine karşın, Marx'ın diyalektik materyalizmini kesinlikle doğrulamıştır.

Marx, felsefi materyalizmi, bütünüyle derinleştirmiş, geliştirmiş ve doğanın kavranmasını, *insan toplumunun* kavranması şeklinde genişletmiştir. Onun *tarihsel materyalizmi*, bilimsel düşüncede büyük bir başarıdır. O güne dek, tarih ve siyaset konusundaki görüşlere egemen olan karışıklık ve gelişigüzeğin yerini, üretici güçlerin büyümesi sonucu, bir toplumsal yaşantı sisteminden daha üst düzeyde bir başka sistemin nasıl doğup geliştiğini —örneğin, feodalizmin bağrından kapitalizmin nasıl çıktığını— anlatan uyumlu ve çarpıcı bir bütünlüğe sahip, bilimsel bir teori aldı.

İnsanın bilgisi, nasıl ondan bağımsız olarak varolan doğayı (yani, maddenin gelişmesini) yansıtırsa, insanın *toplumsal bilgisi* (yani onun çeşitli felsefi, dinsel, siyasal vb. görüşleri ve öğretileri) de, toplumun *iktisadi sistemini* yansıtır. Siyasal kuruluşlar, iktisadi temele dayanan bir üstyapıdır. Örneğin, görüyoruz ki, çağdaş Avrupa devletlerindeki çeşitli siyasal biçimler, burjuvazinin proletarya üzerindeki egemenliğini güçlendirmeye yarıyor.

Marx'ın felsefesi, insanlığa ve özellikle işçi sınıfına, güçlü bilgi araçları veren, tam bir felsefi materyalizmdir.

II

İktisadi sistemin, siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği temel olduğunu kavrayan Marx, bütün dikkatini bu iktisadi

sistemin incelenmesine verdi. Marx'ın temel yapıtı *Kapital*, modern, yani kapitalist toplumun iktisat sisteminin incelenmesine ayrılmıştır.

Klasik ekonomi politik, Marx'tan önce en gelişmiş kapitalist ülke olan İngiltere'de doğdu. Adam Smith ve David Ricardo, iktisadi sistemler üzerindeki araştırmalarıyla, *emek-değer teorisinin* temellerini attılar. Marx, onların çalışmalarını sürdürdü; teorisinin kanıtlarını sundu ve tutarlı bir biçimde geliştirdi. Her metanın değerinin, onun üretiminde harcanan toplumsal bakımdan gerekli-emek zamanı miktarı ile belirlendiğini gösterdi. Marx, burjuva iktisatçıların, nesneler arasında bir ilişki olarak gördükleri şeyin, (bir metanın diğeri ile değişimi) *insanlar arasında bir ilişki olduğunu* ortaya koydu. Metaların değişimi, tek tek üreticiler arasında, pazar aracılığıyla kurulan bağlantıyı ifade eder. *Para*, bu bağlantının gitgide daha çok yakınlaştığının, tek tek üreticilerin bütün iktisadi yaşantısını ayrılmaz bir bütün halinde birleştirdiğinin belirtisidir. *Sermaye* ise bu bağlantının daha da geliştiğini gösterir: İnsanın emek-gücü meta haline gelmiştir. Ücretli işçi, toprağı, fabrikaları ve iş aletlerini elinde tutanlara emek-gücünü satar. İşçi, günün bir bölümünde, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak için çalışır (ücretler), günün öteki bölümünde ise, karşılıksız çalışarak, kapitalist için, kapitalist sınıfın zenginliklerinin kaynağı, kârın kaynağı, *artı-değeri* yaratır.

Artı-değer öğretisi, Marx'ın iktisadi teorisinin temel taşıdır.

İşçinin emeğı ile yaratılan sermaye, işçiyi ezer, küçük mülk sahiplerini mahveder ve bir işsizler ordusu yaratır. Sanayide, büyük üretimin zaferi hemen görülebilir, ama aynı olgu, geniş-ölçekli kapitalist tarımın üstünlüğünün ağır bastığı, makine kullanımının arttığı ve para-sermayenin tuzağına düşen köylü ekonomisinin kullanılan geri tekniğin yükü altında dağıldığı ve yıkıma sürüklendiğı tarımda da gözlenebilir. Tarımda, küçük üretimin çöküşü değişik biçimler alır, ama, çöküşün kendisi tartışılmaz bir gerçektir.

Sermaye, küçük üretimi yıkarak, emeğin üretkenliğinin artmasına ve büyük kapitalistlerin birlikleri için bir tekel durumunun doğmasına yolaçar. Üretimin kendisi gitgide, daha çok toplumsallaşmaktadır, —yüzbinlerce ve milyonlarca işçi, düzenli bir iktisadi yapı altında birbirlerine bağlanırlar— ama bu ortak emeğin ürününe, bir avuç kapitalist el koymaktadır. Üretimdeki anarşi, bunalımlar, delice pazar peşinde koşma ve nüfusun çoğunluğunun yaşantısındaki güvensizlik yoğunlaşmaktadır.

Kapitalist sistem, işçilerin sermayeye bağımlılığını artırarak, birleşmiş emeğin büyük gücünü yaratır.

Marx, kapitalizmin gelişmesini, rüşeym halindeki meta ekonomisinden, basit değişimden başlayarak, en yüksek biçimlerine, büyük üretime varıncaya kadar adım adım incelemiştir.

Ve eski ve yeni bütün kapitalist ülkelerin deneyimi, her geçen yıl, biraz daha çok sayıda işçiye, Marx'ın bu öğretisinin doğruluğunu, açıkça sergilemektedir.

Kapitalizm, bütün dünyada zafer kazanmıştır, ama bu zafer, emeğin sermayeye karşı kazanacağı zaferin başlangıcından başka bir şey değildir.

III

Feodalizm yıkılıp, "özgür" kapitalist toplum dünyaya gelir gelmez, bu özgürlüğün yeni bir baskı sistemi ve işçi sınıfının sömürülmesi anlamına geldiği hemen belli oldu. Bu baskının yansıması ve ona karşı bir protesto olarak, hemen çeşitli sosyalist öğretiler doğdu. Ancak, ilk sosyalizm, *ütopik* sosyalizmdi. Kapitalist toplumu eleştiriyor, mahkum ediyor ve lanetliyordu, onun yıkımını hayal ediyordu, daha iyi bir düzen konusunda tasarılar kuruyor ve zenginleri, sömürünün ahlaksızlık olduğuna inandırmaya çabalıyordu.

Ama ütopik sosyalizm, gerçek çözümü bulamıyordu. Kapitalizmdeki ücretli köleliğin gerçek niteliğini açıklayamıyor, kapitalist gelişimin yasalarını ortaya koyamıyor, hangi top-

lumsal gücün yeni toplumun yaratıcısı olabileceğini göstere-miyordu.

Bu arada, feodalizmin, serfliğin çöküşüyle Avrupa'nın her yerindeki ve özellikle Fransa'daki fırtınalı devrimler, bütün gelişmenin temelini ve itici gücünün, *sınıf savaşı*mı olduğunu gitgide daha büyük bir açıklıkla ortaya koydu.

Feodal sınıftan şiddetli bir direniş görmeden kazanılmış hiçbir siyasal özgürlük zaferi yoktur. Hiçbir kapitalist ülke, kapitalist toplumun çeşitli sınıfları arasında, bir ölüm-kalım savaşı mı olmaksızın, azçok özgür ve demokratik bir temel üzerine oturtulmamıştır.

Marx'ın dehası, bundan, dünya tarihinin öğrettiği dersi çıkartan ve bu dersi tutarlı bir biçimde uygulayan ilk insan olmasında yatar. Onun çıkardığı bu sonuç, *sınıf savaşı*mı öğretisidir.

İnsanlar, her zaman, siyasetteki aldatmaların ve aldanmaların aptal kurbanları olmuşlardır ve bütün ahlaksal, dinsel, siyasal ve toplumsal sözler, bildiriler ve vaadler arkasındaki şu ya da bu sınıfın *çıkarlarını* aramayı öğrenmedikleri sürece de, böyle kalacaklardır. Reform ve ilerleme şampiyonları, ne kadar barbarca ve çürümüş görünürse görünsün, her eski kuruluşun, belirli egemen sınıfların zorlamasıyla ayakta durduğunu görmedikçe, her zaman eski düzenin savunucularının oyununa geleceklerdir. Ve bu sınıfların direnişini kırmanın *ancak bir tek* yolu vardır; bu da, çevremizdeki toplumun içinde, eskiyi silip atabilecek ve yeniye yaratabilecek kuvveti oluşturabilen —ve toplumsal durumları yüzünden oluşturmak *zorunda olan*— güçleri bulmak, ve bu güçleri, savaşım için bilinçlendirmek ve örgütlemektir.

Proletaryaya, o güne kadar, bütün ezilen sınıfların içinde boğulduğu manevi kölelikten kurtuluş yollarını gösteren, yalnızca Marx'ın felsefi materyalizmi olmuştur. Genel kapitalist sistem içinde, proletaryanın gerçek durumunu açıklayan, yalnızca Marx'ın ekonomik teorisi olmuştur.

Proletaryanın bağımsız örgütleri, Amerika'dan Japonya'ya, İsveç'ten güney Afrika'ya kadar, dünyanın her yerinde

çoğalıyor. Proletarya, sınıf savaşımı vererek bilinçleniyor ve eğitiliyor; burjuva toplumun önyargılarından kurtuluyor; saflarını daha da sıklaştırıyor ve başarılarının ölçüsünü değerlendirmeyi öğreniyor; kuvvetlerini çelikleştiriyor ve karşı konulmaz bir biçimde büyüyor.

Mart 1913

KARL MARX ÖĞRETİSİNİN TARİHSEL YAZGISI

MARX'ın öğretisindeki asıl şey, sosyalist toplumun kurucusu olarak proletaryanın tarihsel rolünün açığa çıkarılmasıdır. Dünyanın her yanındaki olayların gelişimi, Marx'ın onu açıklayışından bu yana bu öğretiyi doğrulamış mıdır?

Marx, bu öğretiyi ilk kez 1844'te geliştirmiştir. Marx ve Engels, 1848'de yayınlanan *Komünist Manifesto*'larında, bu öğretinin tam ve sistematik bir açıklamasını, bugüne kadar en iyisi olarak kalmakta devam eden bir açıklamasını verdiler. O zamandan beri dünya tarihi, açık-seçik üç ana döneme bölünmüştür: (1) 1848 Devriminden Paris Komününe (1871) kadar; (2) Paris Komününden Rus Devrimine (1905) kadar; (3) Rus Devriminden bu yana.

Şimdi bu dönemlerin her birinde Marx'ın öğretisinin yazgısının ne olduğunu görelim.

Birinci dönemin başında, Marx'ın öğretisi hiç de egemen değildi. Sosyalizmin birçok grup ya da eğilimlerinden yalnızca biri idi. Egemen olan sosyalizm biçimleri çoğunlukla, bizim narodizme yakın olanlarıydı: tarihsel hareketin materialist temelini anlaşılmamış olması, kapitalist toplumda her sınıfın rolünün ve öneminin ayırdedilmesinde yeteneksizlik, demokratik reformların burjuva niteliğinin, "halk", "adalet", "hak" ve benzeri konulardaki çeşitli yarı-sosyalist tümcecikler altında gizlenmesi.

1848 Devrimi, Marx-öncesi sosyalizmin bütün bu şamatacı, karmakarışık ve gösterişçi biçimlerine öldürücü bir darbe vurdu. Bütün ülkelerde, devrim, toplumun çeşitli sınıflarım *hareket içinde* ortaya çıkardı. 1848 Haziran günlerinde işçilerin Paris'te cumhuriyetçi burjuvazi tarafından kurşunlanması, doğası gereği, *yalnızca* proletaryanın, sosyalist olduğunu sonunda açığa çıkardı. Liberal burjuvazi, bu sınıfın bağımsızlığından, herhangi bir tür gericilikten korktuğundan yüz defa daha fazla korkuyordu. Korkak liberaller, gericilik karşısında alçalıyorlardı. Köylülük, feodalizmin kalıntılarının ortadan kaldırılışından hoşnuttu ve *işçilerin demokrasisi ile burjuva liberalizmi* arasında bir o yana bir bu yana yalpalayarak düzenin destekçilerine katılmıştı. Sınıf-dışı sosyalizmin ve sınıf-dışı siyasetin bütün öğretilerinin saçmalıklardan başka bir şey olmadığı kanıtlanmıştı.

Paris Komünü (1871) burjuva değişimlerinin bu gelişimini tamamladı, cumhuriyet, yani içerisinde sınıf ilişkilerinin en gizlenmez biçiminde görüldüğü siyasal örgütlenme biçimi, sağlamlığını yalnızca proletaryanın kahramanlığına borçluydu.

Bütün öteki Avrupa ülkelerinde daha çok karışık ve daha az tamamlanmış gelişim aynı sonuca ulaşmıştı — belirli bir biçim almış olan bir burjuva toplum. Birinci dönemin sonuna doğru (1848-71) fırtınalar ve devrimler döneminde, Marx-öncesi sosyalizm *öldü*. Bağımsız *proletarya* partileri or-

taya çıktı: Birinci Enternasyonal (1864-72) ve Alman Sosyal-Demokrat Partisi.

II

İkinci dönem (1872-1904), birinciden, "barışçı" niteliğiyle, devrimlerin bulunmayışıyla ayrılır. Batı, burjuva devrimlerini tamamlamıştır. Doğu, bu devrimlere henüz başlamamıştır.

Batı, gelmekte olan değişimlerin "barışçı" hazırlığı evresine girdi. Sosyalist partiler, özellikle proleter nitelikte olanlar, her tarafta kuruldu ve burjuva parlamentarizmi kullanmayı ve kendi günlük basını, kendi eğitim kurumlarını, kendi sendikalarını ve kendi kooperatif birliklerini kurmayı öğrendiler. Marx'ın öğretisi tam bir zafer kazandı ve *yayılmaya başladı*. Proletaryanın güçlerinin seçilmesi ve toplanması ve geleceğin savaşları için hazırlanması, yavaş ama sürekli bir gelişim gösteriyordu.

Tarihin diyalektiği öyleydi ki, marksizmin teorik zaferi, onun düşmanlarını, marksist *kılığa bürünmeye* zorladı. İçten çürüyen liberalizm kendini sosyalist *oportünizm* biçiminde canlandırma yolunu denedi. Güçlerin büyük kavgalara hazırlanması dönemini, bu kavgalardan vazgeçme biçiminde yorumladılar. Ücret köleliğine karşı savaşında, kölelerin koşullarının iyileştirilmesini, kölelerin birkaç kuruş uğruna özgürlük haklarını satmaları anlamında aldılar. Sınıf savaşımından vazgeçerek, alçakça "toplumsal barış" (köle sahipleriyle barış), öğüdünü verdiler vb.. Bunlar parlamentonun sosyalist üyeleri arasında, işçi sınıfı hareketinin çeşitli yetkilileri arasında, ve aydın "sempatizanlar" arasında pek çok yandaş bulmuşlardı.

III

Ne var ki, oportünistler, Asya'da büyük dünya fırtınasının yeni bir kaynağı ortaya çıkınca, kendilerini, "toplumsal

barış" ve demokrasi koşullarında fırtınanın gereksizliği konularında pek kutlayamadılar. Sovyet Devrimini, Türkiye'de, İran'da, ve Çin'de devrimler izledi. İşte şimdi biz bu fırtınalar döneminde ve bu fırtınaların Avrupa'daki "yansımaları" döneminde yaşıyoruz. Artık çeşitli "uygar" sırtlanların dış gıcırdattığı Çin cumhuriyetinin yazgısının ne olacağı bir sorun değildir, yeryüzünde hiçbir güç, Asya'da eski serfliği yeniden canlandıramaz ya da asyatik ve yarı-asyatik ülkelerdeki yığınların destansı demokrasilerini silemez.

Kitle savaşımının hazırlanması ve gelişmesi koşulları konusunda hesapsız bazı kimseler, Avrupa'daki kapitalizme karşı kesin savaşımın uzun bir gecikmeye uğramasıyla, umutsuzluğa ve anarşizme itilmişlerdi. Şimdi biz bu anarşist umutsuzluğun ne denli kısıgörürlü ve yüreksizce olduğunu görebiliyoruz.

Asya'nın, sekizyüz milyon nüfusu ile, Avrupa ile aynı ülkeler uğruna savaşıma sokulmuş olması gerçeği, bize iyimserlik vermelidir, umutsuzluk değil.

Asya devrimleri, bir kez daha, liberalizmin omurgasız ve temelsiz olduğunu, demokratik yığınların bağımsızlığının olağanüstü önemini, ve proletarya ile burjuvazinin her çeşidi arasındaki kesin ayrımı, bize göstermiştir. Hem Avrupa'da hem de Asya'daki deneyimden sonra, sınıf-dışı siyaset ve sınıf-dışı sosyalizmden sözeden bir kimseye yapılması gereken şey, hemen onu bir kafese koyup Avustralya kangurusu ya da benzeri bir şeyle birlikte sergilemektir.

Asya'dan sonra Avrupa da, Asya'daki gibi olmamakla birlikte, karışmaya başladı. 1872-1904 "barışçı" dönemi bir daha dönmek üzere geçip gitti. Yüksek geçim maliyeti ve tröstlerin zorbalığı, liberalizmle en çok bozulmuş olan İngiliz işçileri bile harekete getiren ekonomik savaşımı, görülmemiş bir keskinliğe itmektedir. En "kalın kafalı" burjuva junker ülkesi Almanya'da bile, siyasal bir bunalımın mayalanmakta olduğunu görüyoruz. Çılgınca silahlanma ve emperyalizm siyaseti, modern Avrupa'yı, daha çok bir barut fıçısına benzeyen bir "toplumsal barış"a dönüştürüyor. Bu sırada, *bütün*

burjuva partilerin çürümesi ve proletarya partilerin olgunlaşması sürekli gelişme gösteriyor.

Marksizmin ortaya çıkmasından beri, dünya tarihinin her üç büyük dönemi de, marksizme yeni doğrulamalar ve yeni zaferler getirmiştir. Ama, tarihin gelmekte olan döneminde, proletaryanın öğretisi olarak marksizmi, daha büyük bir zafer beklemektedir.

Mart 1913

¹ Lenin, *Granat Ansiklopedik-Sözlük* için yazmayı amaçladığı "Karl Marx" makalesine, 1914 ilkyazında Pronin (Galiçya)'de başladı ve Kasım 1914'te Bern'de tamamladı. Bir kitapçık olarak yayınlanan bu makalenin 1918 baskısının "Önsöz"ünde, Lenin, makalenin 1913 yılında yazıldığını anımsadığını söyler.

Makale, 1915'te, *Sözlük*'te, V. İ. Lenin imzasıyla yayınlandı, ve makaleye bir de "Marksizm Bibliyografyası" eklendi. Sansür yüzünden *Sözlük*'ün yayıncıları, "Sosyalizm" ve "Proletarya'nın Sınıf Savaşımının Taktikleri" adlı iki bölümü yazıdan çıkardılar, ve metinde bir dizi değişiklik yaptılar.

1918'de *Priobi* yayınevi, makalenin özgün metnini Lenin'in özel olarak bu makale için yazdığı bir önsözle birlikte ayrı bir kitapçık olarak yayınladı, ama "Marksizm Bibliyografyası" eki kitapçıkta yoktu.

Makale, elyazmalarına uygun olarak tümüyle ilk kez RKPMK Lenin Enstitüsü tarafından *Marx-Engels Marksizm* derlemesi içerisinde 1925 yılında yayınlandı. – 9.

² *Komünist Birlik* – 1847 yazında Londra'da kurulan devrimci

proletaryanın birinci uluslararası örgütü. Birliğin örgütleyicileri ve liderleri birliğin talimatıyla, *Komünist Partisi Manifestosu*'nun yazarları Marx ve Engels idi. Birlik, burjuvaziye alaşağı etmeyi, eski burjuva toplumunu sınıf karşıtılarıyla birlikte ortadan kaldırmayı, ve sınıfsız ve özel mülkiyeti olmayan yeni bir toplumu kurmayı amaçlıyordu.

1852 Kasımına kadar süren varlığı sırasında, proleter devrimcilerin eğitim merkezi olarak, proletarya partisinin çekirdeği olarak ve Uluslararası İşçi Birliğinin (Birinci Enternasyonalin) öncüsü olarak önemli bir rol oynadı. Onun tarihi, Engels'in "Komünist Birliğin Tarihi Üzerine" adlı makalesinde ele alınmıştır. (Bkz: Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar 3*, Sol Yayınları, Ankara 1979, s. 209-220.) – 15.

3 Şubat 1848'deki Fransız burjuva devrimi. – 16.

4 Mart 1848'de başlayan Almanya ve Avusturya'daki burjuva devrimi. – 16.

5 Küçük-burjuva partisi ("La Montagne") tarafından, cumhurbaşkanının ve yasama meclisi çoğunluğunun 1848 anayasasını çiğnemesini protesto etmek üzere Paris'te düzenlediği bir halk gösterisi. Göstericiler dağıtılmıştı. – 16.

6 Marx'ın bonapartçı ajan K. Vogt tarafından yazılan iftira dolu uydurması "Allgemeine Zeitung'a Karşı Davam"a yanıt olarak yazdığı *Herr Vogt* kitapçığı. – 16.

7 Uluslararası İşçi Birliği Açılış Söylevi. – 17.

8 *Restorasyon*, 1792 Fransız burjuva devrimi ile devrilen Burbon hanedanının iktidarını yeniden kurduğu, Fransız tarihinde bir dönem (1814-30). – 27.

9 *Marjinal fayda teorisi*, marksist emek-değer teorisine karşı olarak geçen yüzyılın sonunda Avusturya okulu denilen akım tarafından ileri sürülmüştür. Bu Avusturya okulu, kaba ekonomi politigin bir türünü öğütüyordu, ama öteki temsilcilerinden farklı olarak metanın değerini yalnızca onun yararlılığı ile değil aynı zamanda, en az acil olan gereksinimleri karşılayan mevcut malların son (marjinal) birimlerinin yararlılığı ile de belirlemiştir. Marjinal fayda teorisi Avusturya okulunun bütün öteki iktisadi ve felsefi görüşleri gibi kapitalist sömürünün gerçek niteliğinin üstünü örtme aracı olarak kullanılmıştı. – 35.

10 *Die Neue Zeit* ("Yeni Zamanlar"). 1833'ten 1923'e kadar

Stuttgart'ta yayınlanan Alman Sosyal-Demokrat Partisinin teorik bir dergisi. Yayıncısı Kautsky idi ve Ekim 1917'de Kautsky'nin yerine Cunow geçti. Marx ve Engels'in birçok çalışmalarını yayınlayan ilk dergi idi. Engels, yayıncılara, çalışmalarında marksizmden sık sık sapmalarını eleştirerek öğütler vermişti.

Engels'in 1895'te ölümünden sonra, dergi Bernstein'in marksizme karşı revizyonist bir haçlı seferini başlatan bir dizi makalesini, *Sosyalizmin Sorunları*'nı da içeren revizyonist makaleleri yayınlamayı alışkanlık haline getirdi. Birinci Dünya Savaşı sırasında dergi, sosyal-şovenleri destekleyerek merkezci bir yol izledi. – 44.

11 1815'ten itibaren, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın ortaklaşa denetim altına aldıkları Krakov Cumhuriyetindeki demokratik ulusal kurtuluş ayaklanması. Ayaklanmacılar, feodal yükümlülükleri ortadan kaldıran ve karşılığı ödenmeden köylülere toprağın geri verileceğini vaadeden bir bildiri yayınlayan bir ulusal hükümet kurdular. Hükümet öteki bildirilerinde artan ücret oranlarıyla ulusal iş atelyeleri açtığını ve bütün yurttaşlara eşitlik getirdiğini ilan etti. Kısa bir süre sonra ayaklanma bastırıldı. – 47.

12 *Junker* – Prusyalı soylu toprak sahibi. – 49.

13 *Sosyalistler Yasası* – Almanya'da 1878'de Bismarck hükümeti tarafından işçi sınıfı ve sosyalist hareketle savaşım vermek için hazırlandı ve yürürlüğe kondu. Yasa bütün sosyal-demokrat örgütleri, yığın niteliği taşıyan işçi sınıfı birliklerini, işçi sınıfı basınınyasaklıyor, sosyalist yazıların toplatılması konusunda hükümler koyuyordu. Sosyal-demokratlar hakkında kovuşturmalar açılabilir ve ülkeden çıkarılabiliyordu. Ne var ki, bu baskı önlemleri kendisini yeraltı çalışmalarına uyarlayan sosyal-demokrat partiyi yıkamadı. Merkez organı *Sotsial-Demokrat* dışarda basılıyor, parti kongreleri düzenli bir şekilde dışarda yapılıyordu. Ülke içindeki sosyal-demokrat örgütler ve gruplar yeraltında çalışıyorlar ve gizli merkez komitesinin denetimi altında etkinlik gösteriyorlardı. Aynı zamanda parti, yığınlarla bağlarını güçlendirmek için çeşitli legal yollara başvuruyordu ve etkisi giderek artıyordu. 1878-1890 yılları arasında Reichstag seçimlerinde aldığı oy sayısı üç kat artmıştı. Marx ve Engels, Alman sosyal-demokratlarına büyük yardımlarda bulundular, 1890'da halk yığınlarının baskısı ve emekçi hareketinin hızlanmasıyla, bu yasa yürürlükten kaldırıldı. – 49.

14 Engels'in "Rus Çarlığının Dış Politikası" adlı makalesi, *Sotsial-Demokrat*'ın ilk iki sayısında "Rus İmparatorluğunun Dış Politikası" başlığı altında yayınlandı.

Sotsial-Demokrat, 1890-92'de Londra ve Cenevre'de yayınlanan edebi siyasal bir dergi. Rusya'ya marksizmin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Toplam dört sayı çıkmıştır. Derginin önde gelen yazarları, G. V. Plehanov, P. B. Akselrod ve V. İ. Zasuliç idi. – 68.

¹⁵ 1862-63'te Marx tarafından yazılan *Artı-Değer Teorileri*'ni Lenin, Engels'in verdiği ada uygun olarak *Kapital*'in dördüncü cildi olarak adlandırıyor. *Kapital*'in ikinci cildinin önsözünde Engels şöyle yazıyordu: "İkinci ve üçüncü kitapta (ciltte) bulunan pek çok bölümleri ayıkladıktan sonra bu elyazmasının eleştirel bölümünü, *Kapital*, dördüncü kitap (cilt) olarak yayınlamak istiyorum."

1895'teki ölümü, onun, kitabın basıma hazırlamasını önledi. *Artı-Değer Teorileri*, ilk kez Kautsky tarafından 1905-10'da yayınlandı. Kautsky, yayınladığı kitapta temel bilimsel ilkeleri bozdu ve Marx'ın görüşlerini çarpıttı. Moskova Marksizm-Leninizm Enstitüsü, 1862-63 elyazmalarına dayanarak üç kısım halinde yeni bir baskı hazırladı. – 68.

ISBN 978-975-7399-95-7

9 789757 399957